

Mediterrán és Balkán Fórum

KELET-MEDITERRÁN ÉS BALKÁN TANULMÁNYOK KÖZPONTJA

III. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

Köszöntő

2009. április 24.

KEDVES OLVASÓ!

A PTE Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja (KMBTK) által útjára indított Mediterrán és Balkán Fórum a Balkán, a Kelet-Mediterráneum és a Közel-Kelet térségét érintő kutatások eredményeit közli. Az elektronikus formával célunk az, hogy a témában érdekelteket és érdeklődőket gyorsabban tájékoztassuk a friss háttérelmzésekkel.

A Mediterráneum és Balkán rovatokban tudományos elemzések közlésére vállalkozunk, a Mozaik címszó alatt ismeretterjesztő, kulturális jellegű írásoknak adunk helyet.

A Mediterrán és Balkán Fórum lehetőséget biztosít minden tudományos igényességgel elkészített, a térséget érintő munka közlésére. A tanulmányok magyar, ill. angol nyelvűek lehetnek, terjedelmük a 20 000 karaktert (képekkel, térképekkel, ábrákkal) nem haladhatja meg. A szakmai folyóirat csak a szerkesztőbizottság által lektorált írásokat jelenti meg.

Feliratkozás a Mediterrán és Balkán Fórumra

Amennyiben Ön szeretne feliratkozni hírlevelünkre a vatoma@gamma.ttk.pte.hu e-mail címen megadhatja annak a postafióknak a címét, ahová a hírlevelet kapni szeretné

Tartalom:

Köszöntő.....	1
A nemzetközi pénzügyi válság hatásai a közel-keleti arab országokra, hozzájárulhatnak-e a petrodollárok a válság megoldásához.....	2
Németek Szlavóniában és a Szerémségben a kezdetektől a 19. századig.....	13
Olaszország, ahogy a magyarok (is) látták – Adalékok az olaszokkal kapcsolatos megítélés kérdésének hazai történetéhez.....	22
Hírek.....	29
Konferenciák	30
Filmajánló.....	31

Főszerkesztő:

Dr. M. Császár Zsuzsa

Főszerkesztő-helyettes:

Kitanics Máté

Szerkesztőség:

7624 Pécs

Ifjúság útja 6.

Telefon: 72/501-531

Fax: 72/501-531

Web: <http://balkancenter.ttk.pte.hu/>

ISSN 1788-8026

Szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Pap Norbert (elnök)

Dr. Hajdú Zoltán

Dr. N. Rózsa Erzsébet

Dr. Hóvári János

Dr. Békési László

Reményi Péter

Lapszerkesztő:

Vati Tamás

Olvasószerkesztő:

Kurilla Annamária

Felelős kiadó:

Dr. Pap Norbert

A nemzetközi pénzügyi válság hatásai a közel-keleti arab országokra, avagy hozzájárulhatnak-e a petrodollárok a válság megoldásához

Fehérvári László

1. A nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság által okozott arab veszteségek fő területei

Az arab országok mindegyike kénytelen volt szembenézni a nemzetközi pénzügyi válság negatív hatásaival, a válság kezdeti jelenségeire azonban egymástól eltérő módon reagáltak. Néhány ország tömegtájékoztatása arról igyekezett meggyőzni a helyi közvéleményt, hogy az adott ország mentesülhet a kedvezőtlen hatások alól. Legalább ennyire ellentmondásosak voltak a válságból kivezető módszereket taglaló javaslatok is, amelyek az erős állami, központi beavatkozás és azok ellenpontja melletti kiállás között ingadoztak.

Az elkerülhetetlen veszteségek az egyes országok gazdasági helyzetének jelentős különbségei miatt differenciáltan és egymástól eltérő területeken jelentkeznek. Fokozott veszteségek érték azokat az országokat, amelyek a korábbi években megnyitották kapuikat a nemzetközi globalizációs folyamatok előtt. Nagyarányú értékvesztés következett be az arab részvénypiacokon, érzékeny veszteségeket könyveltek el az arab szuverén jóléti alapok, az összeomlás szélére került néhány Öböl menti ország ingatlanszektora. Drámai fordulatok következtek be néhány arab ország ingatlanpiacán. Érzékenyen érintenék az arab országokat, ha a nemzetközi pénzügyi válság hatására tovább csökkenne az idegenforgalmi nevezetességeikhez fűződő nemzetközi érdeklődés, csökkennének idegenforgalmi bevételeik.

Az olajárak drasztikus zuhanása 2008 második felében közvetett vagy közvetlen formában negatívan érintette az arab térség valamennyi országát. A veszteségek pontos számba vételét nehezíti, hogy az illetékes arab szervek adósak a pontos és időbeni adatszolgáltatással, a magánszektor fontos pénzügyi intézményeinek a tevékenysége, a befektetések pontos irányai nem, vagy csak részben áttekinthetők. Egyes helyi pénzügyi szakértők a térség országaira jellemző laza pénzügyi ellenőrzési rendszer miatt szükségesnek tartják az arab pénzügyi, gazdasági irányító szervek szerepének növelését a nemzetközi pénzügyi válság hatására keletkezett térségbeli problémák enyhítése érdekében.

2. A nemzetközi pénzügyi válságot megelőző szakasz gazdasági mutatói

A gazdasági fejlődés ütemének lassulását megelőzően az arab országok gazdasági mutatói kedvezően alakultak. A gazdasági növekedés 2007 folyamán 5,7 %-ot tett ki, a 2008-at megelőző öt évben az olajtermelő arab országok átlagos fejlődési üteme szintén 5% felett volt. A kedvező gazdasági mutatók kialakulását elősegítették a gazdasági reformok, az infrastrukturális fejlesztések, a privatizálás, a magánszektornak nyújtott fokozott támogatás. A korábbiaknál nagyobb figyelem irányult a szolgáltató szektorra. A nyitottabb gazdasággal rendelkező arab országok belső adminisztratív korlátokat bontottak le, amellyel esélyt adtak a külföldi pénzügyi, gazdasági jelenlétnek.

¹ Nyugalmazott nagykövet, Közel-Kelet szakértő.

Elfogadták a mérvadó nemzetközi pénzügyi intézmények ajánlásait, a szabadabb tőkemozgás, a helyi valuták helyzetének stabilizálása érdekében. A valutaárfolyamok liberalizálása jótékonyan hatott az exporttevékenységre, javította a külkereskedelmi mérleget. Nyugati mintájú részvénytőzsdék jöttek létre, tőzsdéik azonban mindmáig kisebb szerepet játszanak országaik gazdasági életében, mint a fejlett nyugati országokban és a külföldi tőke szerepe is sok esetben korlátozottabb, mint a náluk fejlettebb szabad piacgazdaságokkal rendelkező országokban.

Az olajtermelő arab országok a korábbi magas olajáraknak köszönhetően 2008 augusztusáig jelentős többletbevételeket realizálhattak. Ezeket az országokat kezdetben elsősorban a válság pénzügyi vonatkozásai érintették, de olajbevételeik tartós, drasztikus csökkenése kihat gazdasági életük más kulcsterületeire, valamint külföldi beruházó tevékenységük irányaira is. A tartósan alacsony olajárak esetén képtelenek lesznek finanszírozni az olajszektorban szükséges fejlesztéseket, bővítéseket, és csökkenni fognak azok a pénzeszközök is, amelyek az olajtermelő országok gazdaságaik olajon kívüli szektorainak fejlesztésére fordítanának.

3. Tőzsdék, ingatlan piacok

A tőzsdék és az ingatlanpiacok az arab országok gazdasági életének két, kiemelten fontos területét képezik. Az arab tőzsdéken forgalmazott részvények összege 2008-ban 1.098 trillió dollár volt. Az arab tőzsdék részvényárfolyamainak mutatói a nemzetközi pénzügyi válság hatására 2008 elejéhez képest mintegy 55 %-kal csökkentek. Ezen belül az öbölbeli tőzsdék 2008-ban 535 milliárd dolláros értékcsökkenést szenvedtek el. A legerősebb gazdasággal rendelkező Szaúd-Arábiában a tőzsdei árszintcsökkenés 57 %-ot tett ki. 2008 októberében, mindössze három nap alatt mintegy 65 milliárd dollár veszteség keletkezett. A második legnagyobb tőzsdével rendelkező Kuvaitban a tőzsdei árfolyam szintje 2008 folyamán 38 %-kal esett vissza. Dubaiban a részvények értékcsökkenése 67 %-os volt.

A részvényárfolyam zuhanások pánikhangulatot idéztek elő a helyi befektetőknél. A pánikot a kisbefektetők korábbi negatív tapasztalatai, a szaúdi és a kuvaiti tőzsdén a korábbi években bekövetkezett árfolyamzuhanások rossz tapasztalatai is táplálták. Igaz azonban az is, hogy a globális befektetők a nemzetközi pénzpiacokon elszenvedett veszteségeiket többek között az Öböl országokban is elhelyezett tőkéik kivonásával is igyekeztek csökkenteni.

Az olajbevételek magas árszínvonalának idején a külföldi befektetők jelentős összegű tőkéket helyeztek el az Öböl országok pénzpiacain többek között arra is számítva, hogy a magas olajbevételek hatására az öbölbeli nemzeti valutákat esetleg felértékelik. A viszonylagos pénzbőség megkönnyítette az öbölbeli bankoknak, hogy hatalmas hiteleket bocsássanak a helyi ingatlanpiacok beruházói rendelkezésére.

A helyi valuták felértékeléséhez fűződő várakozások azonban nem igazolódtak be. Részben ennek hatására a külföldi befektetők jelentős tőkéket vontak ki az arab pénzpiacokról, ami szintén hozzájárult ahhoz, hogy az öbölbeli bankok likviditási problémákkal nézzenek szembe.

Az öbölbeli bankok hitelkereteinek beszűkülése negatívan hatott az addig virágzó ingatlanpiacokra. A nemzetközi pénzválság közvetett hatására az Egyesült Arab Emírségek ingatlanpiacán a befejezés előtt álló épületek, lakások eladhatósága lecsökkent, a potenciális vásárlók nem képesek megfelelő bankhitelekhez jutni. Dubaiban a helyi ingatlanszektor az utóbbi hat év sikeres eredményei után súlyos válságba került, amely maga után rántotta részben az ingatlanügyletekre épülő reklám

üzletágot is. Felfüggesztették a nagyberuházások kivitelezését, vagy erősen csökkentették ezek nagyságrendjét.

4. Az Öböl menti arab országok reagálása a nemzetközi pénzügyi kihívásokra

A hat gazdag olajtermelő arab ország egymástól eltérő módon reagált a pénzügyi válságra. Egyesek az erős központi, állami beavatkozás módszerét követték, garanciát nyújtottak a bankbetétekhez, rendkívüli finanszírozási mechanizmusokat hoztak létre, un. passzív részvényekbe fektettek be, lazítottak a pénzkölcsönzés szigorán stb. A szaúdi gazdasági elemzők abban reménykednek, hogy az olajárak stabilizálódása esetén folytathatják majd a beruházásokat, amelyeket többek között a petrokémia, a közlekedés stb. területein határoztak el és változatlanul vonzó erőt gyakorolhatnak a külföldi tőkére. Ibrahim Al Assaf szaúdi pénzügyminiszter 2009 elején úgy nyilatkozott, hogy a szaúdi gazdaság a pénzügyi tartalékok folytán el tudja viselni a 2009-re tervezett 16 milliárd dolláros költségvetési deficitet.

Kuvaitban a legnagyobb beruházó intézmény, a Global Investment House 2008 decemberében bejelentette, hogy egy milliárd dollárra lenne szüksége külföldi adósságállománya kiváltására. 2009 januárjában a Kuwait Investment Authority kénytelen volt az egyik legnagyobb kuvaiti bank, a Gulf Bank segítségére sietni.

A KIA 418 millió dollárt biztosított a bank számára, hogy megmentse a derivatívákkal folytatott kereskedése folytán felhalmozott hatalmas adósságai miatt. A kuvaiti Al Joman Center for Economic Consultancy megállapítása szerint a közeljövőben több tucat kuvaiti vállalat kerülhet csődbe a nemzetközi pénzügyi válság hatására.

Az említettek mellett komoly pénzügyi gondokkal küzdenek más kuvaiti beruházó vállalatok is, egyre nehezebbé válik a kölcsönfelvétel. A válság kedvezőtlen hatásainak csökkentése, a gazdasági recesszió kivédése, valamint a hazai pénzügyi, bankszektor, a honi gazdasági vállalatok tevékenységének élénkítése céljából a kuvaiti kormány kb. 14 milliárd dollárt biztosított az állami alapokból. Garanciát nyújt valamennyi hazai banki betétért, továbbá kész a befagyott részvények felvásárlására is a bankszektor támogatása céljából.

Az Egyesült Arab Emírségek rendelkezik az arab világ második legerősebb gazdaságával. A GDP 2009 évi növekedését 3 % körülre prognosztizálják. A külföldi befektetők az EAE-ből 2008 második felében a nemzetközi pénzügyi válság hatására mintegy 57 milliárd dollárt vontak ki. A szövetségi kormány ezért jelentős pénzügyi összegeket, gyors segítséget biztosított a bankrendszer támogatására és védelmére. A kormány két, az EAE Pénzügyminisztériuma tulajdonában lévő bankot és két ingatlan forgalmazással foglalkozó vállalatot vont össze, hogy elősegítse kilábalásukat a válsághelyzetből és megerősítse piaci pozícióikat. Az EAE vezetői erősíteni kívánják a pénzügyi ellenőrzést mindazon helyi vállalatok, intézmények, beruházások felett, amelyekben az állami részvétel meghaladja az 50 %-ot.

Dubai, mint az Egyesült Arab Emírségek második legnagyobb tagállama nem szűkös szénhidrogén vagyonának, hanem térségbeli kereskedelmi, pénzügyi tevékenységének, az export, import forgalmának köszönhető eddigi figyelemre méltó gazdasági eredményeit, jólétét. Dubai lényegesen költekezőbb beruházási politikát folytatott, mint az olajban gazdag Abu Dhabi. Dubai megalomániás terveinek megvalósítása során jelentős adósságállományt halmozott fel, amely a nemzetközi pénzügyi válság hatására nyolcvan milliárd dollárra szökött fel. A gazdasági recesszió hatására elbocsátásokra került sor az indiai, pakisztáni, egyiptomi stb. vendégmunkások körében.

Szóba került többek között, hogy Dubai esetleg kénytelen lesz megválni az emírségekbeli légitársaságban birtokolt részvény pakettjének nagy részétől is. A Dubai által

felhalmozott adóssághegyek kezelése Abu Dhabi szerepének további felértékelődéséhez vezet az EAE-n belül, mivel egyedül Abu Dhabi képes arra, hogy kisegítse a bajba jutott vállalatokat Dubaiban.

5. A szerényebb bevételekkel rendelkező arab országok

A gazdag öbölbeli arab olajtermelő országoknál szerényebb bevételekkel rendelkező arab országokat a gazdasági recesszió, a termelés visszaesése, a növekvő munkanélküliség és a még mindig magasnak tekinthető inflációs tendenciák sújtják. Abban az esetben, ha az arab térségben dolgozó vendégmunkásaikra a térség gazdag olajtermelői nem, vagy csak kisebb mértékben tartanak igényt saját pénzügyi, gazdasági problémáik miatt, akkor a vendégmunkások jövedelmeinek a kiesése is csökkenteni fogja valuta bevételeiket. Számolniuk kell azzal, hogy a pénzügyi problémák elhúzódása esetén csökkenni fog annak a nemzetközi támogatásnak a mértéke is, amelyben eddig részesültek.

Térségbeli elemzők szerint a nemzetközi gazdaság fejlődési ütemének a lelassulása kihat a nemzetközi kereskedelemre és ezen keresztül csökkentheti az olyan bevételi forrásokat is, mint pld. a Szezi-csatorna használati díja.

A szegényebb arab országok törékeny gazdasági helyzetét, a nemzetközi válsággal szembeni kiszolgáltatottságát jól mutatja, hogy az arab világ lakosságának egyharmada, vagyis kb. 100 millió ember él a szegénységi küszöb alatt, jövedelmük nem haladja meg a napi két dollárt. Kb. 31 millió ember nem jut megfelelő táplálékhoz az arab világban. Az arab térség mezőgazdasági termelése csökken, míg a fogyasztás növekvő tendenciát mutat. A nemzetközi élelmiszer árak alakulása érzékenyen érinti az élelmiszer importra szoruló arab országokat, mivel a külföldről behozott élelmiszerek részaránya 50%.

6. Egyiptom helyzete

Amro Dzsamal gazdasági kutató megállapítása szerint a nemzetközi pénzügyi válság az egyiptomi gazdaságra, mint az arab térség egyik legnagyobb gazdaságára 2008-ban még viszonylag korlátozott hatást gyakorolt. Egyiptomnak az USA-val folytatott kereskedelme nem meghatározó jelentőségű, a gazdaság csak mérsékelten nyitott a külvilágra. A gazdasági szakértő ugyanakkor úgy vélte, hogy megvan a veszélye annak, hogy a nemzetközi válság hatására kialakuló gazdasági recesszió következtében lelassul Egyiptom gazdaság fejlődésének üteme, csökkenni fognak az állami bevételek, növekedni fog a költségvetési hiány, megugrik a munkanélküliek száma.

A külföldi befektetők visszariadhatnak az egyiptomi piaci befektetésektől, ami Egyiptom számára különösen az Öböl menti arab országok befektetői tekintetében bír kellemetlen következményekkel. Tovább csökkenhet Egyiptom fő exportcikkeinek, az olajnak, gáznak és acélipari termékeknek az ára, megcsappanhatnak az idegenforgalmi bevételek. Tekintettel arra, hogy az ország lakosságának jelentős rétegei a szegénységi küszöb alatt élnek, fontos kérdés, hogy az állam a jövőben miként támogatja az alap élelmiszerek árait.

Az állami szubvenciók jelentős csökkentése, vagy megvonása, az adóterhek növelése társadalmi elégedetlenséghez vezethet az országban. Husni Mubarak elnök ezért a közelmúltban megerősítette, hogy növelni kívánják a közkiadásokat, bátorítják a magánszektor beruházásait és több külföldi tőkét kívánnak Egyiptomba vonzani, elsősorban az öböl menti arab országokból.

2009-ben várhatóan további száz egyiptomi vállalatot privatizálnak, ami a munkanélküliség átmeneti növekedéséhez vezethet. A gazdaság irányítóinak meg kell

küzdeniük a változatlanul magas, húsz százalék feletti inflációs rátával. Az idegenforgalmi bevételek 2008-ban 8 milliárd dollár bevételt jelentettek, ami a GDP mintegy 16 %-át teszi ki. Intő jelnek tekinthető, hogy 2008 novemberében az idegenforgalmi bevételek csupán 2,8 százalékkal nőttek a szeptemberi tizenegy százalékkal szemben. A külföldi turisták számára visszatartó erőt jelentene, ha a gazdasági, pénzügyi problémák hatására megromlana Egyiptom belbiztonsági helyzete, gyengülne az országon belüli társadalmi stabilitás.

7. A nemzetközi olajpiaci helyzet alakulása

A Nemzetközi Energia Ügynökség számításai szerint a világgazdaság fejlődési üteme 2009-ben 1,2 százalékra mérséklődik. Az olaj iránti kereslet napi 85,3 millió hordóra csökken. A nemzetközi olajárak zuhanása arra kényszeríti az OPEC tagországokat, köztük a szervezet életében jelentős szerepet játszó arab olajtermelőket, hogy a termelés csökkentésével, a kínálat visszafogásával kíséreljenek meg befolyást gyakorolni az olajárak alakulására. 2008. december 17-én az algériai Wahran városban tartott értekezletükön a szervezet történelmének eddigi legnagyobb termelés csökkentését határozták el, mértékét 2,2 millió hordóban állapították meg. Ezzel együtt az OPEC 2008 folyamán összesen 4,2 millió hordónyi csökkentésről döntött.

A Fehér Ház korábbi szóvivője a wahrani találkozót követően rövidlátónak nevezte a döntést és kizártnak tartotta, hogy azt az OPEC tagországok meg tudják valósítani, egyrészt az olaj iránti kereslet jövőbeni változásai következtében, másrészt azért, mert a tagországok egy része képtelen egy ilyen nagyarányú termelés-csökkentés végrehajtására. Az OPEC tagországok árbefolyásoló képességére, a termelés visszafogására vonatkozó terveik megvalósíthatóságára hatással lehet a szervezeten kívüli legnagyobb olajtermelő Oroszország együttműködési készsége az OPEC-el, valamint a szervezeten belüli Szaúd-Arábia termelés-csökkentési hajlandósága is.

Az olajárak drasztikus csökkenése jelenti a legnagyobb, legösszetettebb csapást az arab térség országainak gazdasági helyzetére. Az olajárak tartós ingadozása bizonytalanná teszi a fejlődés kilátásait, tervezhetőségét. Mint ismeretes, a 2008. augusztusi, hordónkénti, csaknem 150 dollárt elért árszintet követően 2009 januárjában az ázsiai piacokon 35 dollárra esett vissza és márciusban is csak 48 dollár körüli szinten mozgott.

Azokban az arab országokban, ahol az olajbevételek képezik a költségvetés legfontosabb tételét, az árszint zuhanása kihat a már elfogadott beruházási tervek jelentős részének a megvalósíthatóságára. Az elmúlt évtizedek árhullámzásaiából tanulva a költségvetések összeállítói rendszerint nem az olaj rekord árszintjeiből indultak ki, hanem ennél lényegesebb alacsonyabb szintű olajbevételekkel kalkuláltak, de nem tudják mentesíteni magukat a fokozott társadalmi elvárásoktól a nagyszabású fejlesztési tervek kivitelezése során.

8. Arab Jóléti Alapok

Az állami tulajdonú arab jóléti alapok döntő részét az olajbevételek alapján jelentős valutatartalékokat felhalmozó öbölbeli országok hozták létre. Nem bankjellegű, hanem beruházási intézmények, az adott ország gazdasági, stratégiai politikájának az eszközei. Arab viszonylatban egyik bevallott céljuk az, hogy a létrehozó országoknak legyenek mozgósítható pénzügyi tartalékaik a bevételek csökkenése, költségvetési hiány esetén. A térségen belül a legrégebbit Kuvaitban alapították hosszú távú tartalékok képzése

céljából, a jövőbeni nemzedékek számára. Az alapot az éves olajbevételekből töltik fel, az éves olajjövödelmek kb. 10 %-át használják fel alapképzésre.

A világ legnagyobb tőkével rendelkező jóléti alapjának az Egyesült Arab Emírségekbeli Abu Dhabi Investment Authority-t vagyis az ADIA-t tekintik. Tőkéjét 780-900 milliárd dollárra becsülik. A legjelentősebb arab jóléti alapok hosszú éveken keresztül konzervatív befektetési politikát folyattak, a legismertebb, legerősebb gazdasági, pénzügyi alapokon álló amerikai és európai nagyvállalatok, bankok részvényeibe, valamint amerikai állampapírokba fektettek be.

Ezt a gyakorlatot a nagyobb hozam reményében 2007 második felében, az amerikai pénzügyi válság korai szakaszában részben feladták és a bajbajutott amerikai nagybankok, nagyvállalatok részvényeiből portfólióbővítés céljából jelentős tőkét fektettek be.

A fejlett nyugati országok 2007 előtt erős fenntartásokkal kezelték a külföldi jóléti alapok felvásárlási kísérleteit, mivel ezek mögött nemcsak kereskedelmi, hanem egyéb politikai, stratégiai megfontolásokat, a legfejlettebb technológiák megszerzésére irányuló törekvéseket is láttak. Ez elsődlegesen az orosz és kínai hosszú távú befektetőket érintette, de az arab jóléti alapok ilyen irányú beruházási tevékenysége is erőteljes ellenérzésekbe ütközött a nyugati gazdaságok egyes szektoraiban.

Az arab szuverén jóléti alapok is a nemzetközi válság veszteségeket elszenvedő részévé váltak. 2008. évi veszteségeit a nemzetközi részvény és beruházási piacokon kb. 25 %-ra becsülik. A kuvaiti és az emírségekbeli jóléti alapok 2008-ban mintegy 12 milliárd dollárt fektettek be amerikai bankokba. Amerikai befektetéseikkel kapcsolatos veszteségeik egy része közvetlen veszteségként jelentkezett, az érintett amerikai intézmények csődbe jutása következtében. Közvetett veszteségeik a dollár gyengüléséhez, vagy az általuk birtokolt amerikai állampapírok kamatsökkenéséhez is kapcsolható.

Az amerikai Council on Foreign Relations megállapítása szerint az Öböl Menti Együttműködési Tanács országainak külföldi portfóliós beruházásai 2008 folyamán kb. 80 milliárd dollárral csökkentek és az 1,2 trillió dolláros szintre süllyedtek. Ebben az összegben még nem jelentek meg az öbölbeli politikai elit szintén jelentős magánvesztései. Az ADIA 2007 novemberében 7.5 milliárd dollár értékben vásárolt az amerikai City Group csoport részvényeiből. A City Group részvényeinek értéke azonban a vásárlás óta hetvenöt százalékkal csökkent. Veszteségei hatására az ADIA az elmúlt időszakban elsősorban nem külföldi kintlévőségei jövedelmezőségének fokozására, hanem a külföldi kockázatok csökkentésére törekszik.

Az arab jóléti alapok problémája, hogy olyan nagy összegű tőkék felett rendelkeznek, amelyet a hazai, vagy térségbeli befektetési piacok nem, vagy csak kis részben tudnának felszívni. Az arab jóléti alapok figyelmét 2008 során nem kerülték el a távol-keleti piacokban rejlő pénzügyi lehetőségek, azonban ezeken a piacokon is komoly zavarok, veszteségek keletkeztek.

A távol-keleti piacok nem képezhetik az USA-ban rejlő pénzpiaci és beruházási lehetőségek alternatíváját, mivel kisebb volumenűek, pénzügyi infrastruktúrájuk sem olyan fejlett és bonyolult, mint az amerikai vagy az angol pénzügyi központok infrastruktúrája. Az ázsiai pénzpiacok egy részében hiányoznak a külföldi tőke befogadását, szabad mozgását biztosító feltételek, a beruházások védelméhez szükséges megbízható jogi háttér sem áll rendelkezésre.

A világméretű gazdasági recesszió hatására csökkennek azok az összegek, amelyeket az arab központi bankok a térségben alapított jóléti alapokba utalhatnak át, ami ezeket az alapokat eddigi stratégiájuk módosítására kényszerítik.

Az eddigi bankokra, pénzügyi intézményekre összpontosító befektetéseik mellett és helyett előtérbe helyezhetik a termelési területet, infrastrukturális beruházásokat

csökkenthetik a magas kockázatokkal járó vállalatokat, feladhatják nemzetközi portfólióik egy részét. A helyi szakértők jelentős része a hazai, vagy térségbeli beruházások növelését szorgalmazza beleértve azt is, hogy a pénzforrásokat szükség esetén használják fel a térségbeli bankok likviditási gondjainak a megoldására.

A hazai gazdaságok felé fordulás szándéka ellenére nem minden jóléti alap kívánja feladni külföldi beruházásai folytatásának a lehetőségét. A 10 milliárd dolláros tőkével rendelkező bahreini Mumtalakat Holding Co, például nem kívánja megváltoztatni külföldi beruházási politikáját, az amerikai és az európai piacokat változatlanul rendkívül fontosnak tartja. Hasonló hangnemben nyilatkozott Mustafa al Simali kuvaiti pénzügyminiszter, aki szerint az állami tulajdonban lévő szuverén jóléti alap folytatni kívánja külföldi beruházási gyakorlatát.

Az arab szuverén jóléti alapok eddigi veszteségeik ellenére meg tudták őrizni likviditásukat és vagyonuk jelentős részét. Nem kívánják feladni a fejlett nyugati országokban szerzett eddigi pozícióikat, ezek értékének lehetőség szerinti megőrzésére törekcszenek. Elvben képesek arra, hogy további csődbe, vagy csőd szélére került nyugati vállalatokat, intézményeket vásároljanak fel, bár kormányaik az elkövetkezendő időszakban elsősorban a helyi beruházásokban, a bankrendszer, a likviditás megerősítésében lesznek érdekeltek. Az arab szuverén alapok jövedelmezősége, tartalék képzési képessége a jövőben is nagymértékben függ majd a nemzetközi pénzügyi és gazdasági helyzet alakulásától, a jövőbeni olajáraktól.

9. Kilátások 2009-re

A nemzetközi gazdasági pénzügyi válság által kiváltott negatív tendenciák 2009-ben is folytatódnak a térség gazdasági életében. A gazdasági fejlődés üteme lelassul, az előzetes becslések szerint negyvenöt dolláros hordónkénti árat feltételezve nem haladja meg a 2 %-ot. Várható többek között, hogy számos arab országban jelentősen megnő a költségvetési deficit nagysága. Veszélyes tendenciák jelentkezhhetnek a munkanélküliség frontján.

Az Arab Munkaügyi Szervezet vezetőjének adatai szerint a munkanélküliség rátája az arab országokban 14 % körül mozog, amely kb. 18 millió munkanélkülinek felel meg. 2009-ben várhatóan 5 millió munkavállaló fogja elveszíteni állását. A munkanélküliek között aránytalanul magas a fiatalok aránya. A legsúlyosabb helyzet a palesztin területeken alakult ki, ahol a munkanélküliség egyes területeken eléri a hetvenöt százalékot is. Abban az esetben, ha az arab országok képtelenek lesznek a jelenleginél hatékonyabb gazdasági együttműködés kialakítására, a munkanélküliek száma 21 millióra növekedhet 2010-ben. A romló gazdasági mutatók hatására növekszik azoknak az arab szakértőknek a száma, akik a milliós nagyságrendű külföldi munkaerő alkalmazása helyett "arabizálási" programokat sürgetnek.

10. Az iszlám bankrendszer és a nemzetközi pénzügyi válság

A dzsidai központú Iszlám Fejlesztési Bank 1975-ben kezdte el tevékenységét a sharia elvei szerint az Iszlám Konferencia Szervezet szakosított szervezeteként. Az IDB jegyzett tőkéje 4 milliárd iszlám dinár volt. (egy iszlám dinár kb. 1,3 dollárnak felelt meg). A viszonylag szerény kezdetek után az iszlám alapelveken nyugvó bankrendszer jelentős fejlődésen ment keresztül az utóbbi években. Forgalma évente mintegy 15 %-kal növekedett. 2003. évhez képest megháromszorozta volumenét, amely egyes szakértők szerint ma már 1 trillió dollár körül mozog. Az Iszlám Fejlesztési Bankhoz

tartozó bankcsoport 2008-ban 3 milliárd dollár tőkével hozta létre a Nemzetközi Iszlám Kereskedelmi és Finanszírozási Alapítványt a tagországok egymás közötti kereskedelmi tevékenységének a fejlesztése érdekében.

Mint ismeretes, a kölcsöntevékenység, a pénzügyi derivatívák, az un. „hedge fundok” gyakorlata, a rövid határidős ügyletek, a pénzügyi spekuláció tiltott tevékenységnek számít az iszlám bankrendszer gyakorlatában. Az iszlám bankok elutasítják a kamatszedés gyakorlatát, felfogásuk szerint a dollár nem szülhet újabb dollárokat. Helyette az un. Mudaraba, vagyis a kockázat megosztás elvét alkalmazzák, amely szerint a vállalkozóknak juttatott banki tőkék hozamán a vállalkozó és a bank osztozik.

Az iszlám bankrendszer hívei szerint saját gyakorlatuk közelebb áll a gazdasági reálfolyamatokhoz, mint a nemzetközi méretekben elfogadott, hagyományos, pénzügyi, banki tevékenység, ezért azt várták el az iszlám bankoktól, hogy megvédjék szereplőit a nemzetközi pénzügyi válság hatásaival szemben.

A kezdeti optimista vélekedések ellenére a nemzetközi válság közvetett hatásai a beruházó tevékenységet folytató iszlám bankokat sem kerülték el. Jelentősen beszűkültek külső pénzforrásaik, megemelkedtek bankközi műveleteik költségei és a finanszírozás általános költségei. Azok az iszlám rendszerben működő bankok, amelyek más, külső bankokkal közösen finanszíroztak energia, alapanyag beruházásokat, elsőik között tapasztalhatták a nemzetközi pénzügyi válság negatív hatásait.

Az egyik legnagyobb kuvaiti iszlám beruházó intézmény, az Investment Dar, amely korábban megvásárolta az angol Aston Martin autógyárat és új bankokat is kívánt nyitni Londonban és Dubaiban, 2009 elején nyilvánosságra hozta, hogy 1 milliárd dollár összegű sürgős kölcsönre lenne szüksége. A hír megdöbbenést keltett, mivel az Investment Dar 2008 harmadik negyedében még kétszámjegyű net profit növekedést jelentett be, miközben elhallgatta adósság állománya gyors növekedésének tényét.

11. A kuvaiti arab gazdasági csúcsértekezlet

Az arab államfők a nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság negatív hatásának a mérséklése érdekében 2009. január 20–21.-én közös gazdasági csúcsértekezletet tartottak Kuvaitban. A tanácskozás napirendjét erősen befolyásolta azonban, hogy a csúcs előkészítési szakaszában került sor a gázai konfliktusra, ami átírta a csúcsértekezlet előzetesen egyeztetett napirendjét. Helyi szakértők előzetes becslései szerint a három hetes harcok során dollárban is milliárdos nagyságrendű károk keletkeztek. A károk pontos felmérését, az újjáépítés feltételeit nem lesz könnyű megteremteni, a teljes helyreállításához valószínűleg évek szükségesek. A csúcs a Gázai övezet újjáépítése céljából külön alapot hozott létre, a katari emír kétszázötven millió dollárt, a szaúdi király egy milliárd dollárt ajánlott fel.

Az arab országok 2005-ben hozzákezdtek az arab szabadpiaci övezet megvalósításához, erőfeszítések történnek az arab vámunió létrehozására. Rashid Mohamed Rashid egyiptomi kereskedelmi és ipari miniszter szerint a megfelelő politikai elkötelezettség hiányában az arab országok közötti kereskedelmi együttműködés elmarad a várakozásoktól, az arabközi kereskedelem az összarab kereskedelem csupán 10–15 %-át teszi ki. Magasszintű politikai döntések lennének szükségesek az arabközi gazdasági integráció felgyorsítására. Sok függ attól, hogy milyen további intézkedések történnek a kereskedelmi szolgáltatások liberalizálása, a személyek szabad mozgásának biztosítása érdekében.

A csúcsértekezlet előkészítő szakaszában különböző arab gazdasági fórumokon a résztvevők megvizsgálták az arab személy, tőke és áruforgalom szabad áramlásának lehetőségeit. Egyes helyi szakértők a kuvaiti gazdasági csúcs eredményei között tartják

számon azt, hogy egy ilyen szintű tanácskozáson első ízben tárgyalták meg a szolgáltatások arabközi szabad áramlásának kérdését is. Ahmed Luqman, az Arab Munkaügyi Szervezet vezetője az arab gazdasági csúcs érdemének tudta be, hogy a résztvevők a korábbiaknál nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a szakmai képzésnek, az arab munkapiac olyan negatív jelenségeinek, mint a gyermekmunka, vagy a női munkavállalók előnytelen bérezésének kérdése.

A nemzetközi pénzügyi válság térségbeli hatásait illetően számos elképzelés, javaslat fogalmazódott meg. Ezek szorgalmazták az arabközi kereskedelmi kapcsolatok bővítését, az egyeztetések szükségességét gazdasági kérdésekben a különböző nemzetközi fórumokon. Felmerült az arab vendégmunkások számának növelése az olajban gazdag Öböl menti arab országokban. A célkitűzések között szerepelt az atomenergia békés célú felhasználása villamos áram előállítása céljából, a térségbeli gázhálózat kiszélesítése, regionális energiapiac létrehozása, a magánszektor fokozottabb bevonása a beruházásokba, az energiaszektorba.

A fejlesztendő területek között szerepelt az arabközi tengeri, szárazföldi és légi szállítás, ez utóbbi az idegenforgalom szerepének tovább növelése céljából. A csúcsértekezlet résztvevői elé 9–10 térségbeli nagyberuházás tervét terjesztették elő. Érdekesnek tűnt az az elgondolás, hogy a világ más gazdasági tömörüléseihez hasonlóan az arab országok vezetői is tartsanak rendszeres gazdasági témájú csúcsértekezleteket.

Térségbeli gazdasági szakértők nem számítanak arra, hogy a csúcs elé terjesztett gazdaságfejlesztési tervek gyors ütemben megvalósulnak, legjobb esetben is csak részleges, fokozatos megvalósításukról lehet szó. A kuvaiti emír kezdeményezte, hogy 500 millió dollár összegű alapot hozzanak létre az arab fejlesztési tervekhez szükséges pénzügyi források megteremtése céljából.

A kuvaiti gazdasági csúcsértekezlet dokumentumainak szűkszavú, vagy túlzottan általánosító jellege az arab államok közötti ellentétekkel, törésvonalakkal magyarázható. Igaz ugyan, hogy a mérsékelt és a radikális nézeteket valló arab államfők közeledtek egymáshoz. Jelentős ezzel kapcsolatban a szaúdi király és a szíriai elnök közötti kapcsolat helyreállítása. Az ellentétek azonban a viszonylag békülékeny légkör ellenére sem tűntek el, ezért nem lehetett részletes, konkrét terveket elfogadtatni a csúcsértekezlet résztvevőivel.

12. Az egységes Öböl menti valuta bevezetésének terve

Az öbölbeli olajtermelő arab országok nemzeti valutáik árfolyamát a dollárhoz igazítják. Ez alól csupán Kuvait kivétel, amely a dollár meghatározó szerepe helyett valutakosár révén határozza meg a kuvaiti dinár mindenkori árfolyamát. Az öbölbeli központi bankok követik a dollár sorozatos leértékelését és a dollár leértékelésekhez hasonló gyakorisággal és mértékben értékelik le saját valutáikat.

Részben a nemzetközi pénzügyi válság hatásának kivédése céljából az öbölbeli illetékes szervek ismét elővették azt a korábbi, hosszabb ideje dédelgetett tervet, hogy egységes öbölbeli valutát vezessenek be. A hat arab olajtermelő országot tömörítő Öböl Menti Együttműködési Tanács 29. csúcsértekezletén olyan álláspont született, hogy a közös valutát célszerű lenne már 2010 folyamán megvalósítani. Helyi pénzügyi szakértők egy része azonban kételyeit fejezte ki a közös valuta bevezetésével és közös, Öböl menti központi bank létrehozásával kapcsolatban.

13. Arab tőkék bevonásának a gondolata a pénzügyi válság terheinek csökkentése érdekében

2007 végén még úgy tűnt, hogy a világ szuverén jóléti alapjai a kapitalizmus megmentőiként léphetnek fel. 2008 folyamán számos térségbeli szakértő annak a véleményének adott hangot, hogy a világszerte alapított jóléti alapok, amelyek ösztökéjének mintegy felével az arab jóléti alapok rendelkeznek, kiegészítik a fejlett nyugati országok vállalatait, pénzügyi intézményeit a hitelválság időszakában. A kuvaiti Al-Siyasa napilap arról tudósított, hogy az USA állítólag 290 milliárd dollárnyi pénzügyi segítséget kért 4 öböl menti arab országtól, amely az OPEC olajtermelésének felét adja. Térségbeli lapjelentések szerint Gordon Brown angol miniszterelnök 2008. novemberi öbölbeli körútja kapcsán felmerült, hogy a gazdag arab olajállamok esetleg többszáz milliárd dolláros támogatást fognak nyújtani az IMF-nek, amelynek a tartalékai jelentősen lepadtak a pénzügyileg súlyos helyzetbe került országoknak eddig nyújtott támogatásai miatt. Az arab tőkék bevonására irányuló tervekkel kapcsolatos térségbeli reagálások azonban korántsem voltak egységesek. Sheik Hamad bin Jassem Al Thani qatari miniszterelnök Gordon Brown qatari látogatása után például úgy nyilatkozott, hogy Qatar fontolóra veszi részvételét a nemzetközi pénzügyi válság leküzdésében. Térségbeli szakértők jelentős része viszont fenntartásokkal fogadta az elképzelést, amit többek között azzal indokoltak, hogy az IMF-nek rendelkezésére bocsátandó pénzeszközök tulajdonosainak nem lenne lehetőségük érdemben hozzászólni felhasználásukhoz. A nemzetközi pénzintézeteknek nyújtandó támogatás ötlete egyébként is népszerűtlen a szuverén pénzügyi alapokkal rendelkező arab országok közvéleménye előtt is, amelyet a nyugati országok közel-keleti politikája, a palesztin kérdésben képviselt álláspontja motivál. Mindezek ellenére az Öböl menti gazdag olajtermelő országok számára kivételes lehetőség nyílna arra, hogy kapcsolataikat szorosabbra fűzzék az Obama adminisztrációval a nemzetközi pénzügyi válság leküzdése érdekében, mivel mind az amerikai adminisztráció, mind az Öböl menti arab országok közös érdeke, hogy a nemzetközi pénzügyi helyzet mielőbb stabilizálódjon.

Irodalom:

- The Wall Street Journal 2009. január 27. Big Mideast Funds Scale Back Investments
Az öbölbeli pénzpiacok beszűkülése, okai, kezelési lehetőségei. Dr. Hamam al Shamaa. Al Jazeera, Szeptember 18, 2008
Az öböl menti arab tőzsdék mélyrepülésének időbeni egybeesésére utaló tényezők. Dr. Hamam al Shamaa. Al Jazeera, Szeptember 18, 2008
Egyiptom a társadalmi békét kockáztatja, ha nem védi meg a szegényeket a pénzügy válság hatásai alól. Amro al Shobaki és Mohamed Abu Basha. Al Jazeera, November 23, 2008
Dreams jobs in Dubai dry up. Simeon Kerr The Financial Times
Az Egyesült Államok segítséget kér az öböl benti arab országoktól Al Siyasa, 2008. november 20.
Brown believes Gulf states will help with bailout. International Herald Tribune November 2, 2008.
A pénzügyi világválság megfosztja a szuverén alapokat erejüktől. Natsuki Waki
A pénzügyi válság hatása az öböl menti országok ingatlan piacaira. Mamdouh Al-Wali, az egyiptomi Al Ahram főszerkesztő helyettese, gazdasági újságíró
Felhívások az arab tőkék beruházására az arab világon belül. Abdel Hafedh al Sawi
A nemzetközi likviditási gondok hatására csökkent a jóléti alapok körüli viták hevessége. A londoni Al Sharq Al Awsat. 2008. november 21.
Are Islamic banks the financial institutions of the future? Middle East, November 30, 2008
Kuwaiti investment bank in default Reuters, International Herald Tribune, January 8, 2009

Mubarak figyelmeztet a pénzügyi válság Egyiptomra gyakorlandó hatásaira. Al Jazeera, November 23, 2008
Az EAE lépéseket tesz a bankok és Dubai ingatlan szektorának támogatására. Al Jazeera, November 24, 2008
Washington bírálja az OPEC termelés-csökkentést előíró döntését. Al Jazeera, December 17, 2008
Three Arab Oil Phenomena in 2008. Walid Khadouri. April 17, 2008
Az Öböl pénzügyi beszűkülésének okai. Al Jazeera, September 18, 2008

Németek Szlavóniában és a Szerémségben a kezdetektől a 19. századig

Mérei András²

1. Bevezetés

A déli határvidék a történelmi Magyarország etnikailag egyik legszínesebb területe volt. Valójában a Habsburg Birodalom és a Balkán határzónájának részét képezte sajátos, mozaikszerű etnikai képével. A déli határvidék a legtöbb ember számára a horvátok, szerbek, sokácok, bunyevácok és magyarok szállásterületének kontaktzónáját jelenti. Eltűnt azonban egy olyan etnikum, amely az itteni keresztény kultúrkör egyik letéteményese, a korai kereskedelem, a szakképzett munkaerőre támaszkodó ipar fellendítőjének megtestesítője, illetve a vidék „modernitásának” lefektetője volt a gazdaságban és a kultúrában egyaránt, a németiség.

Az egykori dél-magyarországi területek – Szlavóniával³ és a Szerémséggel⁴, mint önálló tájegységekkel – a „közeli Balkánnak” is tekinthetők. E „közeli balkáni” területen a török hódoltság előtt is éltek németek, de tömegesen csak később, a török seregek kivonulása után jelentek meg, közvetlen szerepük pedig a Balkánról való kitelepítésükkel a II. világháború végén, illetve után szűnt meg. A török megszállás után betelepült németeket a történelem- és néprajztudomány Duna menti sváboknak⁵ nevezi.

E Duna menti svábság történetét Anton Tafferner, magyarországi születésű német történész öt korszakra osztotta:⁶

² Geográfus hallgató, PTE TTK.

³ Szlavónia megnevezés alatt a történelem során más-más területet értettek. A középkori történelmi Szlavónia a mai Közép-Horvátország északi részét, azaz földrajzilag a Dráva-Száva-köze nyugati felét foglalta el. Ez a terület a Magyar Királyság keretén belül belső önállóságot élvező tartomány (bánság, illetve hercegség) volt. Az újkori és mai Szlavónia területe a középkortól jelentősen különbözött. Az újkori történelmi Szlavónia elnevezés a korábbival ellentétben a Dráva-Száva-köze keleti felét jelentette, a mai Kelet-Horvátország területén. Ez a vidék a középkorban még Magyarország szerves részét alkotta, csak az újkorban került Horvátországhoz.

⁴ A Magyar Királyságnak a Duna és a Száva között elterülő nagytája 1164/1167-től 1920-ig. 1526-1718 között a török hódoltság része volt. 1854 és 1860 között a Szerémség északi része közigazgatásilag Szlavóniához, míg déli fele a katonai határvidékhez tartozott.

⁵ A Délnyugat-Németországból és Ausztriából származó németek a török harcok során kiüresedett Habsburg Monarchiába történő betelepítése a történelmi újkor egyik legnagyobb „népességpolitikai” eseménye. Ezt a 17. század végétől, császári irányítással, tervszerűen betelepített német kolóniát a történelem-és néprajztudomány 1922-től Duna menti svábokként említi. Korábban, a dualizmus korában „magyarhoni németeknek” vagy „magyarhoni sváboknak” nevezték őket. Szállásterületük a Kárpát-medencében a Rába-torkolattól a Vaskapu-szorosig terjedt, ahol a II. világháború végéig több mint 1000 településen mintegy 1,5 millió lelket számláló etnikummá nőttek ki magukat. A Kárpát-medencén belüli kisebb, szigetszerűen elhelyezkedő területeik a következők: a Balatontól délre az ún. „Schwäbische Türkei”, Szlavónia, Szerémség, Bácska, Bánát, Szatmár és a Körös-Maros vidék. A tudomány mai állása szerint etnikailag sem egységes a Duna menti svábság; mintegy 1/3-1/3 részüket frank (rheinland-pfalzi, lotaringiai) ill. a bajor-osztrák határvidékről betelepülőknél, míg negyedüket sváb (baden-württembergi, elzászi) származásúnak tekintik, a fennmaradó részük eredete ismeretlen.

⁶ Donauschwäbische Forschungs- und Lehrerblätter, 1976 március, 1-9.

1. 1683-1806 a „régí német birodalom” idősaka,
2. 1807-1867 betagozóóás a Habsburg Birodalomba,
3. 1868-1918 az Oszták-Magyar Monarchia kora,
4. 1918-1945 a trianoni békediktátum nyomán három állam között megosztott térség, illetve az önálló etnikai gondolkodás kialakulásához vezető út idősaka,
5. 1945-től napjainkig: a részbeni népirtás, az elúzéseek és a világ minden területére történo szétszórodás kora.

E tanulmányban a szlavóniai és a szerémségi németek török hóóoltság előtti és utáni – Tafferner értelmezésében az 1. és 2. korszak történeti-és település-földrajzi – viszonyait igyekszünk elemezni.

2. Német települések a török hóóítás előtt a vizsgált térségben és szűkebb környezetében

Az első „német” származásúak, akik nem átmenetileg telepedtek le a területen, többségében szerzetesrendi térítők voltak, és misszionáriusként hirdették, terjesztették a kereszténységet. Később eretnek szekták tagjai rejtekhelelyéül szolgált a vidék.

A 9. század végén, 10. század elején a magyarok megszállták a Kárpát-medencét, majd hozzáálltak az államszervezet kiépítéséhez. A kezdeti idősakban a keresztény egyház tagjai a bajorok által uralt térségből érkeztek a terület nyugatabbi felére. I. László 1091-ben meghóóítja a később Szlavóniának nevezett területet, majd 1094 körül a zágrábi püspökség megalapítására is sor kerül.

A német befolyás növekedése a területen a bogumil szekta tanainak 13. századi elterjedésére vezethető vissza, amely a helyi nemességre, illetve a szellemi elitre igen nagy hatást gyakorolt. Ezzel összefüggésben a Kalocsai Érsekség 1229-es területi kiterjesztésének⁷ az volt a célja, hogy a lelkészek a déli határvidéken is harcolhassanak az eretnekek ellen. A hittérítők között számos német származású is volt.⁸

A német polgárság száma jelentősen megnőtt ebben az idősakban. A fennmaradt 13. századi oklevelek tudósítanak a szinte kizárólag németekből álló hospesek jogi helyzetéről is. Ezek szerint vezetőiket maguk választották, saját szokásaik és erkölcsük alapján éltek. Ez a városi közösség a maga kiváltságaival és szabadságával erős hatást gyakorolt a szláv paraszti társadalomra. A városok a munkaerő iránti szükségletük miatt ugyanis – mivel a hospesek jobbára iparúzóók, illetve kereskedők voltak – terjeszkedésük során gondoskodtak a saját paraszti rétegük meghonosodásáról és kineveléséről is.⁹

A német polgárság a városokban igen jelentős bázissal rendelkezett. Warasdin (Varasd) – valószínűleg a legidősebb „német város” Horvátországban, már 1209-ben említik németiségét – után 1231-től más városokban is, úgymint Walkow (Vukovar), Petrinia (Petrinja), Samobor, Agram (Zágráb), Kreuz, Kopreinitz (Kapronca) említést tesznek a német lakosságról. Zágrábban a német kézműveseken kívül a cipészek és azok „suszternegyede” vagy „német faluként” jegyzett városi övezete ismert, amely a mai

⁷ Csák Ugrin kalocsai érsek megalapította a Kői (a későbbi Szerémi) püspökséget

⁸ Első volt közülük a Đakovoban székelő, vesztfáliai születésű, dominikánus rendű János püspök (1233-1238), aki 1232-33-ban a dominikánusok rendfőnöke volt Magyarországon. A későbbiekben a zágrábi püspökök közül Eberhard (1402 körül), Oswald (1492 körül), Lukás püspök (1500-1510) bizonyosan németek voltak. (Oberkersch, V., 1989)

⁹ Melzer, A., 1904

Jelačić tértől északra helyezkedett el.¹⁰ IV. Béla 1243-ban, a tatárjárás után Magyarországra nagyszámú németet (szászokat) hozatott be többévtényi adómentességet biztosítva nekik. Ugyanebben az évben Kálmán, akkori szlavón herceg a verőcei hospeseknek adott privilégiumokat.

Tiszta német etnikumú város természetesen nem volt a korszakban. A németiség továbbra is meghatározó réteg maradt, azonban a szlávok társadalmi felemelkedése miatt egyre több kiváltsággal ruháztatták fel magukat. Ez csak ott sikerülhetett, ahol a szlávok ellensúlyozásaképp állandó volt a német beáramlás, mindenekelőtt Zágrábban és Varasdon. A török seregek a Szerémséget és Szlavóniát már 1520-as években elérték, Zimony 1521-ben esett el. Varasd 1527-es ostroma után a városokba történő tudatos német betelepítés egyre több erőd megjelenését jelentette. Magát Varasdot is megerősítették, de talán ennél is fontosabb volt Karlovac (Karlstadt) 1579-es megalapítása.¹¹ A városba a feljegyzések szerint folyamatosan volt német betelepülés, 1645-ben például közel 300 család érkezett.¹² Megkezdődött a katonai határőrvidék kiépülése. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy noha Szlavónia Szapolyai János hűségén maradt, a horvát rendek Ferdinánd mellett kötelezték el magukat. Ezért nyújtottak pénzügyi támogatást a töröktől fenyegetett Horvátország és Szlavónia területén a horvát (károlyvárosi), a szlavón-vend (varasdi) és a báni főkapitányság fenntartására a stájer, karintiai és krajnai rendek.

Az eddig említettekkel szemben a parasztság középkori bevándorlási arányáról nincsenek pontos adataink. Az biztos, hogy volt magyar szándék a német parasztság betelepítésére, de a magyar és a horvát érdekelletének ennek gyakran gátat vetettek. Bár nem tartozik szorosan a tárgyalt területhez, a német paraszti réteg letelepítésére jó példa Nijemci esete, amely egy hagyományosan német parasztok által alapított falu volt, de német lakosságát viszonylag hamar elvesztette ugyanis a török elől menekülő szerbek Belgrád eleste után, 1694 körül kezdték meg a szervezett letelepedést Dél-Magyarországon, az I. Lipót által biztosított kiváltságok (1690.) alapján.¹³

Látható, hogy már a török hódítás előtt jelentős volt a németiség hatása a térségre. Beköltözésük azonban kiszámíthatatlan ütemű volt egészen a 17. század végéig.

3. Az oszmán uralom utáni császári és földesúri betelepítések

A németek beáramlása a horvát-szlavón területre a török időszak előtt (16. század eleji) formájában jelentősen különbözött a török kor utánihoz képest: a középkori bevándorlási hullám ugyanis szinte kizárólag a városi településeket érintette, és a városi életformát felvett, főleg kézműves, bányász, kereskedő réteget jelentette. A török alóli

¹⁰ Bade, Klaus J., 1993

¹¹ Knittler, H., 2000

¹² Meg kell jegyezni, hogy a magasabb német társadalmi rétegek csak azokban a horvátországi városokban tudtak fennmaradni a 19. és 20. században is, amelyeket a török hódítás nem érintett. Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni a német nemesség török kor utáni, folyamatos bevándorlását, amely a későbbi évszázadokra garantálhatta túlélésüket. A törökök által megszállt városokban ugyanakkor a németiség szinte teljesen eltűnt.

¹³ Oberkersch, V., 1989

felszabadulás után azonban a beáramló németek java része már földműves volt, és a bevándorlások többnyire földesúri, egyházi, illetve királyi felszólításra történtek. Kisebbrészen voltak azok, akik nem hatalmi szóra, sokkal inkább önszántukból, saját költségükön és felelősségükre hagyták el hazájukat. Ez az egyéni bevándorlási hullám a török hódítás előtt valószínűleg, de az uralom után bizonyítottan legtöbbször már meglévő település népességét gyarapította.

Az egyesített császári csapatok a terület felszabadításakor szomorú állapottal szembesültek. Így például 1700 körül a több mint 14000 lakosú Đakovštinában (Đakovo érseki központ körül) egy korabeli tudósítás szerint minden emberre 17000 hold föld jutott, vagyis a terület szinte üres volt.¹⁴ A harcok során megfogyatkozott népesség egyben azt is eredményezte, hogy lecsökkent a munkavégzők és az adózók száma, ezért a vidék betelepítése gazdasági, pénzügyi és nem utolsósorban katonai-védelmi szempontból fontos feladattá vált. A súlyosan megrongálódott erődítmények és városok újjáépítéséhez szakképzett munkaerőre volt szükség. Ez a képzett réteg a megmaradt népesség soraiból hiányzott. Mindenekelőtt a katonailag fontos erődöket, úgymint Eszék (Esseg) vagy Pétervárad (Peterwardein) kellett azonnal a bevételük után megerősíteni, és ebből kifolyólag lehetett e két erődvár a Délvidék törökkor utáni első német telepítésének színhelye.¹⁵ Eszék 1690-től municipium lett.¹⁶

A Duna és a Száva torkolatánál fekvő Zimonyba (Semlin) a pozsareváci békekötés (1718) után kezdődött meg nagyobb arányban a németek betelepítése.¹⁷ Különösen a belgrádi béke (1739) után erősödött fel a németesség beáramlása. Az Észak-Szerbiából visszaszoruló csapatok Belgrád környéki állomásozása indította meg Zimonyon kívül több szerémségi város elnémetesedését, Péterváradon és Karlócárn (Karlowitz) ugyanis szintén ebben az időben jegyezték fel erős betelepülést. Mindkét városban sajátos városrészeket alapítottak: Deutsche Gasse (Karlóca), Schwabedörfel illetve Mayerhof (Pétervárad). Az 1730-as években alapították a Belgrádból menekülők – köztük jelentős számú német – Újvidéket (Neusatz).¹⁸ Vukováron Neu-Vukovar néven szintén német településrész létesült; 1723-25 között 33 családot telepítettek le császári megbízásból, majd 1736-tól a bajorországi Eltz grófok Vukovárra költözése további telepések érkezését generálta.¹⁹

A paraszti népesség letelepítése kevésbé szervezett és tervezett formában történt, és területileg is korlátozottabb volt. Több oka is van annak, hogy az állami illetve földesúri betelepítések intenzitása különbözött a Duna-Dráva közén. Természeti viszonyaiban a déli határterület nagy része, a kelet-szerémségi lösztábla kivételével teljesen erdősült volt. Ez, valamint a ritka településhálózat (faluhálózat) a rablóbandák előtt nyitotta meg a területet. A kedvezőtlenebb viszonyok ellenére a Habsburg udvari kamara 1785-1787 között származási alapon telepítettett Josefsfeld (Kula) és Josefsdorf (Poreč) településekbe. Ezeket a korszakban egyedülnek számító falvakat luxemburgi, elzász-lotaringiai és pfalzi származásúakkal töltötték fel. Az udvari haditanács által

¹⁴ Tafferer, A., 1978

¹⁵ Pickl, O., 1996

¹⁶ Holder, A., 1909

¹⁷ Az újonnan alapított zimonyi római katolikus plébánia 1721-ben jegyzi első német keresztelkedését.

¹⁸ Erdújhelyi, M., 1894: A Péterváradai Sándor – az Újvidék alapját jelentő erőd – 1734-ben 400 katolikus és körülbelül háromszor annyi szerb lakosával még katonai őrhely és kis mezőváros, bár püspöki székhely. Az igazi fellendülést Belgrád hosszas ostroma és kapitulációja (1738-39) után az onnan átköltöző német, szerb, örmény, görög kereskedők és iparosok megtelepedése hozta; a katolikusok száma közel 1500-ra emelkedett.

¹⁹ Šćitaroci, M. O. – Šćitaroci, B. B. O., 2000

hasonlóan származási alapon telepített Neu-Ivanovčani (Bjelovar körzetében) viszont néhány generáció alatt teljesen elhorvátosodott.

A földesúri településalapítások nem voltak általánosan jellemzőek Szlavóniában és a Szerémségben. Megfigyelhető, hogy nem telepítettek le nagyobb számban földműveseket, pedig az állandó, röghöz kötött népesség valószínűleg nagyobb egzisztenciális biztonságot jelentett volna. 1744-ben Franz von der Trenck mitrovaci uradalmába, Deutsch-Mihaljevcibe telepített németeket. 1752-ben Lukasdorf (Lukač) kiképzett katonák, 1777-ben Deutsch-Bresnitz (Berzence) üveggyárosok, Podborje-bei-Daruvar pedig kenderszövőök települése lett. Prandau (Prandau-Hillebrand)²⁰ báró 1745-ben kempteni kézműveseket telepített Walpachba (Valpovo).²¹ Az említett településekben kezdetben kevés német telepedett le, ezért később újabb hullámok érkeztek. Ez azért volt szükséges, mert a szakképzett német iparosok a rosszul megszervezett üzemekből elvándoroltak.

Kedvezőbb helyzetűek voltak a szlavóniai, Mária Terézia-kori parasztfalvak, noha azok német népességyarapodása csak a következő században volt jelentős. Főleg az Eszék környéki falvakra igaz ez: Krawitz, Hirschfeld (Szarvas), Deutsch-Rieddorf (1918-ig hivatalosan Njem. Retfala) 1769-től németajkú falvak. Szarvasra a magyar és a szláv lakosság elvándorlása után telepítettek csak németeket, Rétfaluból viszont megmaradt a magyar település is.²² 1770-ben Terezovac (Suhopolje) neve jelzi, hogy Mária Terézia uralkodása idején németesedett el, de hamarosan a Pejačević (Pejáchevich)²³ család fennhatósága alá került. Ez a család 1776-ban németországi németekkel kolonizálta Antonsdorfot (Kapan) is.²⁴

A Szerémségben három, német földművesek által alapított település létesült Mária Terézia korában, Ruma, Sotting és Jarmin. Ezek a későbbi betelepülés ellenére életképes német faluközösségek maradtak. Ruma történetében a Pejačević-féle uradalmi időszak volt meghatározó, hisz a településnek már 1746-tól vannak német telepesei. 1784-ben közel 700 német kézműves, illetve munkás költözött be, de a legnagyobb arányú betelepülés a 19. században történt. 1810 és 1848 között a német férfiak aránya megduplázódott, ami a természetes szaporodással nyilván önmagában nem magyarázható.

II. József korában, 1786-ban telepítette a Prandau család Josefsdorfot (Josipovac).²⁵ Első telepesei Délnyugat-Németországból jöttek, de később – a német lakosság létszámbeli megerősítéséhez – itt szükségessé vált további bevándorlók letelepítése. Az újonnan kolonizált csoport Bohémiából (Csehország) származott. Ebben a korban a legfontosabb települések a határőrvidék területén szerveződtek. Franz Engelshofen marsall vezényletével már 1748-ban megalapult Neu-Gradiska (Újgradiska), amely települést először az ott elsőként állomásozó ezred parancsnokáról, Friedrich Schmidtről Friedrichsdorfnak hívták. Első lakosai a német hadiszemélyzetten kívül német kézművesek voltak. 1783-ban Neu-Slankamen (Újszlankamen), majd 1787-ben a zimonyi előváros is

²⁰ Kempelen, B., 1911

²¹ Kruhek, M., 2005

²² Neck, J., 1961

²³ Nagy, I., 1860, 1987

²⁴ Müller, J., 1961

²⁵ Kaindl, R. F., 1911

„megkapta” német lakosságát. Ez az előváros II. József emlékére létesült a Laudon tábornok vezette belgrádi ostrom alkalmából, és Josefsstadtnak nevezték el.²⁶

1791-ben Neu-Pasua (Újpasova) községbe protestáns bevándorlók érkeztek Württembergből, ugyanekkor kisszámú német telepes költözött a már meglévő Neu-Banovci (Újbánovci) faluba is, nem messze Újpasovától. 1790-94 között Karlócára 36, Rumába 26 család települt főleg Elzász, Lotaringia, Württemberg, Basel, Baden és Nassau területéről.²⁷

A 19. század kezdetétől bizonyos határőrvidéki városok körül német lakosú elővárosok nőttek a vidék mezőgazdasági, kertészeti termékekkel történő ellátására. Így alakult meg Zimony második német elővárosa Siegenthal 1816-ban, amelyet a következő évben I. Ferenc császár látogatása alkalmából Franztalra kereszteltek.²⁸

A földesúri betelepítések főleg attól függtek, hogy a földesúrnak mekkora hatalma volt a vidéken. Az udvari politikával szemben nem nemzetiségi alapon történt a betelepítés, ezért fordult elő magyarok, oroszok, szlovákok stb. népek telepítése is a Délvidékre. A már említett rumai Pejačević család 1746-ban Indiába (Indija) szerbeket hozatott, akik 1825-ben a csehek betelepülésével elhagyták a községet. A településre 1827-ben érkeztek németek, akik hirtelen többségbe kerültek (1848-ban India össznépességének 65,8%-át, több mint 1500 lelket tett ki a németiség). Közben 1819-től a Janković (Csalmai) és a Chotek (Chotkovai)²⁹ grófi családok által Banoštor és Čerević települések is német lakossággal gyarapodtak. 1832-ben kezdődött Gregurevci németiségének bevándorlása. A legtöbb német az Eltz család uradalmába költözött, különösen Lovas, Berak és Tompojevci, de a már fennálló települések, úgymint Vukovár és Sotting német telepesi állománya is erősen növekedett. 1828-ban a Mitrowitz (Mitrovica) mellett viszont kevés német alapította meg Hessendorf-ot, amely nem sokáig maradt német többségű, lakossága hamar asszimilálódott.³⁰

A 19. századtól dráva-és dunamenti településekben felhalmozódott emberfölösleg a Szerémségbe, majd Szlavóniába vándorolt. Az itt élő szerbek a földesúri feladatvégzésre kevésbé voltak alkalmasak, sokan a pétervárad és brodi ezredkörzetbe vándoroltak a kisebb terhek miatt. Szlavóniában Szerémséggel szemben kevesebb betelepülést rögzítettek. 1824-ben a Pejačevićok Johannisberg (Ivanbrijeg) német lakosságát az Eger folyó (Ohre, Csehország) vidékéről telepítették. A Jovanović család 1836-ban Deutsch-Derschanitz, a későbbi Johannesdorf (Jovanovac) német telepeseit Tolnából hozatta. A tolnaiak különleges feladata a dohánytermesztés elterjesztése volt. Megemlítendő az az egyébként nem jelentős betelepítés a našicei (Naschitz) uradalom területéről, amely során Veszprém vármegyéből, betelepítési szerződés keretében németekkel töltötték fel Neu-Zoljanit. 1810-ben a đakovoi Mandić püspök Mandičevacba és Đakovoba is németeket hívott be.³¹

A 19. századtól a betelepítések egy újabb formája is végbement az eddig ismertettekkel párhuzamosan. A magyar és szláv településeket gyakran „felvásárolták” német betelepítés céljára. A folyamat időben nehezen határolható be, bizonyíték csak az első

²⁶ Weidlein, J., 1936

²⁷ Hartmann, R., 1935

²⁸ Lendl, E., 1941

²⁹ Nagy, I., 1860, 1987

³⁰ Oberkersch, V., 1989

³¹ Meynen, E., 1942

német telepesek megjelenéséről van. Sattler³² feltételezi, hogy ilyen betelepítések a földesuraktól függetlenül, az érintettek beleegyezésével és az eset titokban tartásával lehetett eredményes. Ezzel szemben feljegyeztek olyan esetet, ahol földesúri követelésre történt település vásárlása, ilyen Veliškovci, ahol 1839-től a telepítés a Prandau család kezébe került. A legkorábbi, 1804-ből jegyzett telepítés Spišić-Bukovica községben történt (Verőce körzetében), 1838-ban Cabuna településre Szulokról érkeztek németek. A 19. század közepén Eszék melletti településeken, Čepin, Tenje, Almasch ill. az eredetileg rajnavidéki német Szarvas községbe is erős német beáramlás történt.³³

4. Összegzés

A Duna menti svábok önmagukat elsősorban származási alapon definiálták. Integrálódásuk a magyar állam területén társadalmi rétegek szerint történt. Általánosan elmondható, hogy a városi lakosság asszimilációja erősebb volt a vidéki lakosáénál.^{34,35} A német földművesek sikerességét nem csak a termékeny feketeföld-talajok, hanem mindenekelőtt az általuk meghonosított háromnyomásos gazdálkodás tette lehetővé. Főleg búzát, árpat, rozst és zabot termesztettek, de ismerték a kendert és a lent is, amit saját maguk dolgoztak fel. Ezen kívül új növénykultúrákat is hoztak; dohányt, burgonyát és különböző szőlőfajtákat. Hajlandóak voltak az általuk ismert módszerek mellett újat tanulni és alkalmazni, mint pl. a kitaposást (a préseles és sajtolás mellett). A svábok nagyon rugalmasak voltak a változó adottságokkal szemben is. A földbirtokok elaprózódását a magyarokkal, szerbekkel szemben – az elsőszülött mindent örököl elvvel – sikerült megakadályozniuk. Mária Terézia úrbéri rendeletét követően, az 1760-as évektől az addigi gazdálkodási struktúrájuk veszélybe került, az újonnan betelepülők települései halmazfalu helyett egyutcás faluvá módosultak.³⁶

A zsidósággal együtt a német polgárság a városokban egy a magyar feudális társadalomtól különálló polgári társadalmat alkotott. A gazdasági és kulturális körökben alkotott elitpozíció sokkal inkább identifikálta a polgárságot, mint az etnikai hovatartozás. A középkorban is ugyanez a jelenség volt megfigyelhető. Már akkor is úgy települtek be német telepesek magyar városokba, hogy korábban már asszimilálódtak.³⁷ Másfelől a német polgárság meghatározó szerepű volt a városok kulturális életének fellendítésében a színháztól az irodalmon át az iskoláig. A német nyelv a polgárságot fenntartotta és részben a kialakult nemzeti-sovinisza törvényhozás, jogokkal felruházta.

A svábok tipikus viselkedésnormája, a szorgalom, kitartás, takarékoság meggyökereződött az egész társadalomban. A német elitréteg nem csupán a földrajzi tér kihívásainak felelt meg, hanem felvilágosult gondolkodása és alkalmazkodási képessége az kulturális határok átjárhatóságának bizonyítékát is jelentette, és megmagyarázza egyben azt is, hogy a beilleszkedésük nem vizsgálható elkülönítve soknemzetiségű környezetüktől.

³² Sattler, W., 1943

³³ Faas, O., 1936

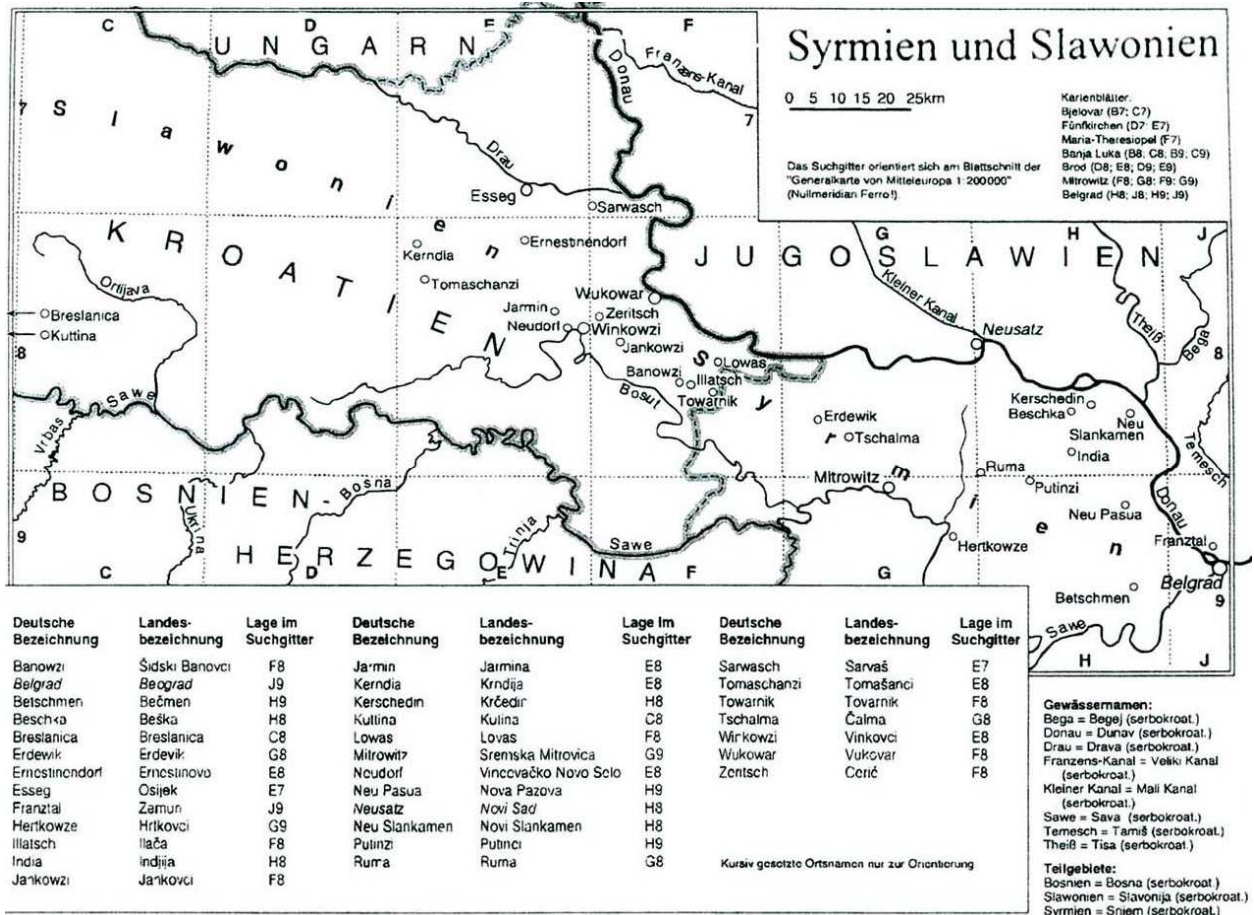
³⁴ Senz, J. V., 1987

³⁵ A német szakirodalomban az asszimilálódás a lakosságra nézve negatív hatású folyamat, sokkal inkább elidegenedést jelent.

³⁶ Schenk, 1987/88

³⁷ Fassel, 1993

TÉRKÉPMELLÉKLET

A Délvidék legfontosabb, németek által lakott települései (Forrás: Institut für Donauschwäbische Geschichte und Landeskunde, Tübingen 1996, Szerk.: Görner, M.)

Irodalom:

- HALLER, H. (1941): Syrmien und sein Deutschtum Ein Beitrag zur Landeskunde einer südostdeutschen Volksinsellandschaft. Leipzig, pp. 13-17.
- MÜLLER, J. (1961): Syrmien, Slawonien, Bosnien Verlorene Heimat deutscher Bauer. Freilassing, Pannonia-Verlag. (Donauschwäbische-Beiträge 39) pp. 33-40.
- LENDL, E. (1941): Das Deutschtum in Slawonien und Syrmien und seine wissenschaftliche Erforschung, Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung [Leipzig], pp. 143-154
- MEYNEN, E. (1942): Das Deutschtum in Slawonien und Syrmien Landes- und Volkskunde. Leipzig, Hirzel
- OBERKERSCH, V. (1972): Die Deutschen in Syrmien, Slawonien und Kroatien bis zum Ende des ersten Weltkrieges. Stuttgart, magánkiadás p. 220
- OBERKERSCH, V. (1989): Die Deutschen in Syrmien, Slawonien, Kroatien und Bosnien. Munich, Donauschwäbisches Archiv, pp. 8-18 (Beiträge zur Volks- und Heimatgeschichtsforschung, Schulgeschichte, Reihe III, Bd. 40)
- OBERKERSCH, V. (1981): „Syrmien und Slawonien vor hundert Jahren,“ Donauschwaben-Kalender, Aalen pp.6-8.
- RÖDER, A. (1998): Deutsche, Schwaben, Donauschwaben Etnisierungsprozesse einer Deutschen Minderheit in Südosteuropa. Marburg, N. G. Elwert Verlag, pp. 39-52
- SATTLER, W. (1943): Die deutsche Volksgruppe im unabhängigen Staat Kroatien: ein Buch vom Deutschtum in Slawonien, Syrmien und Bosnien. Graz, Steirische Verlagsanstalt, p. 114 (Schriften des Südostdeutschen Institutes Graz; Nr. 9, Das Joanneum)
- SCHRECKEIS, H. (1983): Donauschwaben in Kroatien: historisch-demographische Untersuchung. Salzburg, Haus der Donauschwaben, Donauschwäbisches Kulturzentrum, p. 52 (Donauschwäbische Beiträge; Nr. 77)

Olaszország, ahogy a magyarok (is) látták

Adalékok az olaszokkal kapcsolatos megítélés kérdésének hazai történetéhez

Józsa Judit³⁸

Magyarországon sokan tanulnak olaszul, és néha úgy tűnik, hogy ezt a nyelvet, egyszer, valamikor, mindenki szeretné megtanulni. Hiszen Itália vonzó ország, az olasz emberek közvetlenek, kultúrájuk csodálatos, konyhájuk világhírű. Olaszul tanulni továbbá azt is jelenti, hogy csatlakozunk egy hagyományhoz: mi, magyarok régóta tanuljuk a „Szépmagyar” nyelvét több mint 80 éve, nemcsak magánúton, hanem a közoktatás különböző szintjein is. De vajon milyen tényezők határozzák meg, hogy egy idegen nyelv tanulása meggyökerezik-e egy másik országban, kultúrája szerves részévé válik-e? Milyen körülmények befolyásolják az embereket, amikor valamelyik idegen nyelv tanulása mellett döntenek?

Ha végigtekintünk az intézményes nyelvtanítás történetén, könnyen meggyőződhetünk arról, hogy az idegen nyelvi kínálat mindenekelőtt felülről hozott döntés eredménye, bevezetését politikai/kultúrpolitikai megfontolások, sok esetben viták előzik meg. Nincs ez akkor sem másképp, ha olyan világnyelvről van szó, mint a német, amely esetében Magyarországon szerencsésen találkozott a praktikum és nyelvpolitikai akarat. Bármilyen meghatározó tud is lenni azonban a politika, hatékonysága korlátozott: ahhoz, hogy egy idegen nyelv népszerűvé, sokak által elsajátítani vágyó nyelvvé váljon egy társadalomban, más tényezők is szükségeltetnek. Az oroszoktatás közismert sikertelensége ékesen bizonyítja a nyelvpolitikai tényező korlátait. De ugyanúgy említhetnénk a szomszéd népek nyelvének megtanulására biztatások kudarcát. A XIX. század óta sokszor hangzott el, vezető értelmiségeink szájából ez az ajánlás, volt idő, amikor a politikai akarat támogatását is élvezte, de sajnos utópia maradt. A Duna menti népek testvériségének szép eszméje ellenére sem tanuljuk a szlovák, szerb, román, horvát, ukrán nyelvet, hacsak nincs valamilyen személyes, egyedi okból égető szükségünk rá. Úgy tűnik, hogy azt a korlátozott időt és energiát, amelyet életünkben nyelvtanulásra szánunk, nem fordítjuk csekély presztízsű, kis hatókörű nyelvek tanulására. (Ellenpélda azért természetesen akad: a Monarchia fennállása idején szélesebb tömegek számára is szükségessé vált egymás nyelvének ismerete, melyet az egykor virágzó cseregyerek-intézmény is bizonyít).³⁹

Az olasz, mint idegen nyelv története Magyarországon érdekesen alakult. Sorsa nagyban függött a mindenkori kultúrpolitika hozzáállásától.⁴⁰ Manapság a „kis” neolatin nyelvek ismét rossz helyzetben vannak: ha tovább szeretnénk vinni az olasz tanításának nemes

³⁸ PTE BTK Fordítástudományi Kutató Központ, egyetemi adjunktus.

³⁹ Ugyanilyen illúzióknak bizonyult az a felvetés is, hogy az olaszok megtanulják, mint régiójuk jellegzetes nyelvét, az arabot vagy a szlovént.

⁴⁰ Időről-időre felbukkan az a nézet, miszerint a neolatin nyelvek oktatását ki kell emelni a közoktatás keretei közül.

hagyományát a közoktatásban, a magyar és az olasz kultúrpolitika együttes fellépésére lenne szükség.

A kultúrpolitika támogatása ugyanakkor bármennyire is szükséges, önmagában nem elég. Egy idegen nyelv elterjedésében, népszerűségében olyan egyéb tényezők is fontos szerephez jutnak, mint az adott nyelv státuszának objektív mutatói, rangja, tipológiai sajátosságai, egyszóval nyelvi és nyelven kívüli szempontok egyaránt.⁴¹ A tanulandó idegen nyelv kiválasztását és a tanulás sikerét, sok egyéb tényező is befolyásolja, ezek közül a szakirodalom az attitűdöt, a tanításra/tanulásra fordított időt és a motivációt emeli ki. Abban, hogy a nyelvtanuló mennyire motivált az adott nyelv tanulásában, fontos szerepet játszik az adott országról, népről a köztudatban élő kép, az imázs.

Egy országról, a lakóiról, kultúrájáról, nyelvéről alkotott vélekedés nemcsak a nyelv megválasztását, hanem a nyelvtanulás egész folyamatát befolyásolja. Egy, az élő nyelvek iskolai tanításával foglalkozó Európai Bizottság által 1999-ben kiadott tanulmányban olvashatjuk a következőket:

A nyelv kiválasztásának szempontjai mellett nem szabad elsiklani. Minden nyelvhez tartozik egy kultúra, illetve egy kollektív, vagy egyéni szempontból pozitív vagy negatív kép. Ezt a tágabb képet figyelembe kell venni a tanításra gyakorolt lehetséges hatása miatt (a nyelvtanulást egyéb tényezők mellett motiválhatja a nyelvet beszélők iránti azonosulásra való törekvés) és azért, mert befolyásolhatja a megfelelő kultúra és nyelvi csoport megítélését. (<http://www.oki.hu/oldal.php...>)

Az olaszokról alkotott kép kérdése fontos helyet foglal el az olasz, mint idegen nyelv tanításával kapcsolatos irodalomban. Olyan kérdésről van szó, amely térben és időben erősen változó képet mutat: más Albániából és más Svájcban nézve, más volt a hetvenes években és más napjainkban. Az olasz nyelv terjesztéséért felelős intézmények gyakran rendeznek konferenciákat, melyeken az „Imagine dell'Italia” kérdését is megvitatják, így a téma iránt érdeklődő olvasó/kutató bőséges információhoz juthat. A fenti intézmények megbízásából rendszeresen végeznek felméréseket is. A nyelvpolitikusok az olasz nyelv küldetésével, esélyeivel, szerepével kapcsolatos írásaikban kiemelten kezelik ezt a problémát. Az olasz, mint idegen nyelv nemzetközi hírű kutatója, a bolgár származású Katerin Katerinov, akinek nyelvkönyvei túlzás nélkül forradalmasították az olaszoktatást, egy vele készített 2002-es interjúban az olasz nyelv jövője szempontjából kiemelt fontosságú feladatok között említette az olaszokról külföldön kialakított kép javítását.

Az olasz fél érzékenységet a téma iránt az is jelzi, hogy rendszerint már a kezdők számára írt tankönyvekben is találunk olyan olvasmányt, amelynek központi témája az olaszokkal kapcsolatos előítéletek és közhelyek számbavétele (és eloszlata). Népszerű és időszerű téma Itáliában ez a kérdés, melyet országok szerinti „lebontásban” is kutatnak. Sokat tudunk arról, hogy mi a jellemző Kanadában, Egyiptomban, Argentínában, Japánban stb. Annál kevesebb szó esik róla a hazai szakirodalomban. Pedig nálunk sem lenne érdektelen a vizsgálódás.

A magyarok által Olaszországról kialakított képet pozitív és negatív sztereotípiák egyaránt jellemzik. A nép megítélése érdekes társadalmi megoszlást is mutat: míg értelmiségi körökben igen pozitív kép él a művészet hazájáról, vidéken, más társadalmi

⁴¹ Az olasz szociolingvisták, nyelvpolitikusok elemzéséből sokszor az olvasható, hogy nyelvüket demográfiai és strukturális okokból sem tartja alkalmasnak a világnyelvi funkció betöltésére.

rétegek körében meglehetősen sok negatív értékítélettel találkozunk. Ezek közvetlen benyomásokból, vagy közvetett információk nyomán alakultak ki, amelynek forrása jobbra mások élményanyaga. A közvetlen élményszerzést ugyanis sok minden korlátozta, voltak korok, amikor nem volt szokás, vagy nem volt lehetőség külföldi utazásokat tenni.

Évszázadok során sok magyar költő szentelt halhatatlan sorokat Itália dicséretének, az egyes korok, vagy alkotók Itália-élményét részletesen feldolgozta a szakirodalom.⁴²

A költészet mellett azonban a népi Itália-kép kialakulása szempontjából fontosabbak azok a népszerűbb, szélesebb közönségnek szóló írások, amelyek jellegüknél fogva nagyobb befolyással bírnak a közvélekedésre, mint a kevesekhez eljutó „emelkedett” alkotások.

Ezekben a szélesebb körben hozzáférhető írásokban már sokkal több kritika fogalmazódik meg Itáliával és az olasz néppel kapcsolatban. Természetesen nem csak és kizárólag negatív megjegyzésekkel találkozhatunk, de a nyelvtanítás szempontjából a negatív sztereotípiák okoznak gondot. (A pozitívak nem zavaróak, bár egy budapesti, leendő olasztanárok körében végzett felmérés éppen ennek veszélyeire hívja fel a figyelmet, vö.: CANNOVA-MONDAVIO). Az elmúlt évtizedekben sokszor tapasztalhatta az olasztanárra, hogy az újabb generációkban is élnek bizonyos régi klisék, melyek nem származhatnak személyes tapasztalatból. Ilyenkor a tanuló a környezetében hallott kollektív tudatban létező sztereotípiákat ismétli. („Az olaszok szegények”, „cigánynép”, „macskát esznek” stb.). A következőkben kizárólag a negatív oldal vizsgálatára kerül sor, arra a kérdésre keresünk választ, hogy vajon hol találhatóak az olasz néppel kapcsolatos előítéletek gyökerei.

Az Olaszország-képek, illetve ezeknek a változása jól nyomon követhető az utazási irodalmon, az irodalmi útleírásokon és az irodalom vizsgálatán keresztül. (A XX. században ehhez jelentékenyen járul hozzá az írott sajtó és a hangzó média is).

Az utazási irodalom elnevezés valójában sokféle alkotást foglal magában, magáncélra szánt feljegyzéseket, naplót, leveleket, közlésre szánt írásokat. A középkori írások szerzői kezdetben diákok, követek, papok, később katonák, polgárok, zarándokok, újságírók, művészek és művészettörténészek, földrajztudósok, tanárok. Feljegyzéseiket eleinte latin nyelven, később magyarul készítették, és nem is minden esetben szánták őket közlésre. Sok írás nincs, vagy csak részben magyarra fordítva és publikálva. Ezeknek az írásoknak olvasása során sok érdekes, néha szórakoztató megállapításokat találunk, melyek közül idézünk is néhányat.

A szerzők közül sok a diák, aki tanulni indul Itáliába, köztük számos protestáns is, aki eleve fenntartásokkal viseltetnek az ország és népe iránt. Ezek közé tartozik Skarica Máté is, aki így ír:

„Itt kaptam Szegedi levelével együtt Literátus Pálnak, az én nagyon szeretetreméltó sógoromnak, boldog emlékezetű Bogdányi Istvánnak levelét, akik felette igen intettek, hogy hosszabb időt ne töltsék Olaszországban, hanem inkább az elődök követésével igyekezzenek a szent tudományok tanulása végett Franciaországba vagy Németországba. Leginkább Szegedi tiltotta, hogy valamilyen módon az olasz hitet és szellemet, mint mondja, „magamba ne szívjam” (SKARICA, 1990, p. 244.).

⁴² Vö.: pl. SÁRKÖZY P.: „Minek a selymes víz, a tarka márvány?” (A Nyugat-nemzedékek Itália-élménye) in Jelenkor, 1981 p.914-923.

A feljegyzések kezdetben nem tartalmaznak semmilyen megjegyzést a népre vonatkozóan, csupán a látnivalók, adatok rögzítésére korlátozódnak. Később helyet kapnak a megfigyelések, amelyek már jócskán tartalmaznak elmarasztaló megjegyzéseket is: „A falvak és kisebb hegyi települések népe sötét bőrű, elcsigázott testű, éhező cigányoknak vélnéd őket. A városokban három dolog tűnik leginkább szembe: fratelli, asinelli, scarpinelli.” (SENNYEI, 1990, p. 528.)

Buda felszabadulása után megszakadt az az áramlat, ami számos köteléssel kapcsolt bennünket Itáliához. Sem a mi viszonyaink, sem az ottaniak nem kedveztek az utazásoknak, amelyek azért ha ritkábbakká is váltak, teljesen meg nem szűntek.

A korai feljegyzésekben a negatív élmények között sokan említik a szegénységet, a rossz higiéniai viszonyokat és a szokatlan konyhát, bármilyen furcsa is ez ma, amikor az olasz konyha világhírnek örvend. (Vajon főzési szokásaik változtak meg, vagy a mi ízlésünk?) Ugyancsak gyakran hányják az olaszok szemére, hogy az idegent szeretik kihasználni.

„...Alkalmatlan sőt illetlen és mocskos szokása velencei fogadóknak az, hogy azonkívül hogy itt az ő sovány és ízetlen étkeiket jó drágán kell az idegennek megfizetni, még a fogadósoknak szolgálói is az ebédlés alatt mind előállnak s ajándékot, amit ők de bonu manunak neveznek zsarolnak ki az utazótól...A bor setétveres, sűrű és olyan savanyú, mint a csigere, vagyis (mint nevezni szokták) a lőre, elannyira, hogy azt egy magyar, aki az ő hazájából nemes borokhoz szokott, hasrágás nélkül semmi módon meg nem ihatja”. (KÁSZONYI, 1990. p. 789.)

Egy másik 18. századi utazó előszavából kiderül, hogy az olaszok elmarasztalása nem csak magyar sajátosság volt:

„Az utazásírók is, valamint a történetírók, többnyire részrehajlók szoktak lenni amint tudnillik-e vagy, ama nemzetnél vagy városban fogadtattak s megbecsültettek. Ilyennek mutatta magát a mi időnkben egyébként nagyeszű és nagyérdemű Archenholz úr is, midőn az angolokat mindenben éjig magasztalja, az olaszokat pedig mód nélkül gyalázza. Én az én utazásaimban azt vettem észbe, hogy minden nemzetben találkoznak jók és rosszak, tudósak és tudatlanok, igazak és hamisak, jámborok és gonoszak. Ha valyon Olaszországban több gazembet találkozik-e mint Angolországban, előttem erősen kétséges.” (SÁNDOR I., 1990, p. 802.)

A XIX. század első felében német mintára nálunk is megszorodott az itáliai utazást követő élménybeszámoló, napló, tudósítás. Berzeviczy Albert tanulmánya legalább két tucat ilyen írásról tesz említést. Vándor Gyula, az egykori pécsi Olasz Intézet tanára szintén kitűnő tanulmányban elemzi a magyar romantika Itália-képét, és ezen belül ő is kiemeli egyéb csatornák mellett az utazók szerepét. Az egyik legnépszerűbb, még a századfordulón is használt útikönyv volt az 1851-es utazásáról beszámoló "Hoványi". Zádori János 1867-ben kiadott Utivázlatok Olaszországból c. írásból érdemes idézni egy megmosolyogtató részletet. A szerző Velence kapcsán a következőket írja: „Velence minden csodáját Attila ősünknek köszönheti, mert ha ő ide nem szorítja a parti lakosokat, most is csak halászgunyhókat látnánk. Megbocsájtható hát, ha a magyar e vízcsova láttán nemzeti érzelmeit is hallja csengeni.” (ZÁDORI, 1867, p. 10.). Ugyanez a szerző tanácsokat is oszt: tanuljon egy kicsit olaszul az utazó, ne sértődjön meg a jeges bánásmód miatt, ez annak tudható be, hogy a némettel azonosítanak, ne bosszankodjon az apró csalások miatt, aztán „nem is tapasztalhatja oly latornak az olaszt, mint azt az útikönyvek festették. A pénzkereső nép mindenütt haszonleső, vajon nem latornép e a pesti, a bécsi fiákeres, pincér?” (ZÁDORI, p. 45.)

A két ország a Risorgimento idején közeledett, majd a XIX. század végére, az irredenta mozgalom erősödésével távolodott egymástól. Az olasz politikai propaganda a monarchiabeli olasz területek (Dalmácia, Isztria, Tirol, Friuli) felszabadításáért küzdve nem mindig tett különbséget magyar és osztrák között. Emellett a kis, testvéri népek (elsősorban a románok) rabságban tartását is szemünkre vették. Az I. világháború kitörését megelőző időben Fiume kérdése kapcsán sem került előnyös megvilágításba a magyarság.

A századforduló körül egyre többen jutottak el Itáliába turisták, tanárok, akik visszatérve aztán megjelentették élményeiket, sokszor egyszerű helyi kiadványokban, máskor egyenesen az iskolai értesítőkből, így azok viszonylag széles körben váltak ismertté. Témánk szempontjából épp ezek tehát a legérdekesebbek. Van, aki megjegyzi, hogy az olaszok kiabálnak, nem ismerik a magyarokat, szegények (vö. NAGY J., 1902), ételeik ehetetlenek a magyar ember számára, Milánóban alig van jelen a német nyelv, Fiumében pedig a magyar (vö. WIESINGER, 1903). Olaszország gyönyörű, a nép hazájának múltjából él, „és miután vágyunk ismerni Olaszországot és kincseit, a nép zsarolásait, a koldusok arcátlan tolakódásait, a hivatalnokok túlkapásait kénytelenek vagyunk eltűrni.” (vö. TELEKI ZAKARIÁS S.)

Az első világháborúban az olasz fronton szolgáló katonáink fura módon nem csak negatív élményeket szereztek. Ennek a magyarországi italianisztikára tett jótékony hatása jól ismert. A két világháború közötti időszak egészen a háborús idők kezdetéig kedvezett a találkozásoknak, az azt követő hidegháború idején a két ország közötti közvetlen kapcsolatok azonban megszakadtak. Megint megnőtt a közvetett források szerepe, útirajzok, beszámolók, nem egyszer erősen manipulált formában. Aránytalanul nagy teret kapnak a nép nyomorára és a haladó kommunista pártra vonatkozó passzusok. Az ötvenes évekből útirajzból idézünk. Írója ezt írja a római Trastevere negyed kapcsán: „Errefelé szegényesek a kávéfőző boltok és szegényes és nyomorúságos minden. Az emberek rongyosak, a sok évszázados házakról régen lehullott a vakolat, a falak nyirkosak és tüdőbajt árasztanak és nyomorúságosak”. A kötet hangulatát jól érzékeli az alábbi történet. A kávézóban az olasz kommunista párt lapját, az Unitàt olvassák az emberek és az aznapi vezércikkről kérdezik a szerző véleményét. A cikk 1956-ról szól, és azt írja, hogy „a rombolást, amit az ellenforradalom ebben az országban véghezvitt ilyen rövid idő alatt csak szocialista országban volt felszámolható. Hasonló jellegű pusztítás egy kapitalista országot hosszú időre megbénított volna. A népi demokratikus Magyarországon azonban alig kellett másfél esztendő ahhoz, hogy 1956 októbere elsüllyedjen a múltban.” Ezek után nem lep meg, hogy a szerzőnek, bárhol is jár, mindenről ugyanaz jut eszébe: „Itáliában, a szocializmusért folyó harcnak ebben a nagyszerű országában a Colosseum előtt a proletár nemzetköziséget éreztem meg, és azután szinte nap, mint nap találkoztam vele.” (TOLNAI, 1965)

A régi utazási irodalom áttekintése során az derül ki, hogy bizonyos elemek egyértelműen pozitív megítélést kapnak: a táj szépségét és a műemlékek hihetetlen gazdagságát mindenki csodálja. Merőben más a mindennapok és az olasz emberek megítélése. Ennek többféle magyarázata lehetséges: de elsősorban az igazi kapcsolatok hiányának tudható be: az utazók, a néppel csak olyan szituációkban kerültek kapcsolatba, ahol nem alakulhatott ki túl kedvező kép velük kapcsolatban. (Kivételek természetesen voltak: a kozmopolita, több nyelvet beszélő arisztokrácia tagjai utazásuk során minden városban felkeresték a szalonokat, részt vettek a társadalmi élet eseményeiben.)

Az olaszság kép kialakulásához az utazói beszámolókon kívül más források is hozzájárultak. Legelőször is bizonyos történelmi tapasztalatok. A magyar-olasz kapcsolatoknak vannak ugyan dicsőséges és kevésbé dicsőséges fejezetei. Ennek tanulmányozása is érdekes lenne, akár csak az irodalmi alkotások olaszság-képe. Vándor Gyula említett tanulmányában elemzi a magyar romantikus regény olaszság képét, elsősorban Kemény, Jósika és Jókai regényei alapján. A korszak azért is fontos, mert mint mondja, a magyar nép a XX. század közepén is olyannak látta az olaszokat, mint száz évvel ezelőtt a romantikusaink. Az olasz lehanyatlott, komédiás népnek volt kikiáltva, szembeállítva a jövő feltörekvő nemzetével, a magyarral. (VÁNDOR, 1930).⁴³

Az irodalomnál is nagyobb hatású volt az újságírás, amely természeténél fogva a negatív események közvetítésében érdekelt. A XX. század második felétől kezdve, kifejezetten manipulálták az országról kialakított képet, igaz, a torzítás kölcsönös volt. Míg az olasz sajtó Magyarországot, mint a láger legvidámabb barakkját mutatta be, addig itthon Olaszországgal kapcsolatos leginkább kormányválságokról és maffiáról lehetett olvasni.

A „Kozmosz” kiadónál jelent meg 1977-ben, tehát kifejezetten a fiatalok számára íródott az Itália farmerben c. kötet. Ennek nem titkolt célja, hogy az olasz élet árnyoldalait mutassa be:

„Sok olasz fiatal jár turistaként Magyarországra, néha túlságosan is felcsigázva egy-egy magyar lány fantáziáját, sok filmet láttunk, amely merész, eredeti eszközökkel vetített élénk képeket az olasz nép sokarcú világából. Mégsem mondhatjuk, hogy igazán ismerjük ezt a bonyolult mai Itáliát és ezer problémával küszködő ifjúságát. Antológiánk közelebb vezet hozzájuk, a mindennapjaikhoz, a valódi életükhöz, amely többnyire nem kevésbé drámai vagy érdekes, mint a filmek. Teli van nehézségekkel és harccal. A tanulás, a munka lehetőségéért, a megélhetésért, elemi jogokért. Itália fiataljai valóban harcolnak, eleven, bátor megmozdulásaikkal, nemegyszer áldozataikkal, aktív támasszal minden haladó programnak. Érdemes megismerkedni velük.”

Az Olaszországból érkező negatív hírek mellett egy-egy hírhedtebb, olasz-magyar „kooprodukción” készült hazai kriminalisztikai esemény is hozzájárult az olaszok jó hírének növeléséhez. A vicclapoknak, a fél ország által hallgatott hétfői kabaréműsoroknak is gyakran voltak szereplői és céltáblái az olaszok. Még az olyan alkotásoknak is, mint a magas művészi színvonalat képviselő neorealista filmeknek is volt a vizsgált szempontból negatív hatása, amennyiben széles rétegek tudatában hosszú időre rögzültek a háború utáni szegénységet és nyomort bemutató képsorok. A hatvanas évek közepétől megélénkült a két ország közötti turizmus. Egyre több turista jutott el Olaszországba. Az élmények létrehozták az újabb közhelyeket, amelyek sokszor a nagyvárosi folklór részévé váltak.

⁴³ Ugyanezt a szemléletet tükrözi a Fiumei Gimnázium első igazgatójának, Dunay Ferencnek 1871-ben kelt levele. Ebben arról ír, hogy minden alkalmat meg kell ragadni, hogy a magyar kultúrát az új nemzedékkel megismertessék. „Erősen kétlem, hogy az Accademia della Crusca nyűgeit viselő üres írásgyakorlatokban gyönyörködő olasz szellem, amely a múlt dalnokaiból véli minden bölcsességét meríteni, s ennek következtében vigasztalhatatlan pangásban tengődik, egymaga képes legyen intézetünk ifjúságát a kor kívánalmai szerint nevelni és azokba bátor tetterős férfierőt és férfilelket önteni.” (Dunay, 1871. július 6.)

„Olaszország: Csizma alakú! Napfényes. Lent voltunk Olaszban. Nekem csalódás volt a Szent Péter Bazilika, azt hittem sokkal nagyobb. Az árusok becsapják az embert. Alkudni kell: a feléért itt s odaadják. A kocsit egy percre se lehet otthagyni, mindent kilopnak belőle. A retikült kikapják a kezedből az utcán. A vörösbort olcsóbban adják, mint a szódát. Majd leesett az állam, amikor egy pohár szódáért többet kellett fizetni, mint az egész ebédért.” (HERNÁDI, 1985, p. 285.)

Azok az olaszok, akik az elmúlt évtizedekben Magyarországra látogattak, sem mindig növelték a két nép közötti szimpátiát, a felénk áradó turizmusnak voltak negatív kísérő jelenségei. Mindezek hozzájárultak ahhoz, hogy a középkor folyamán kialakult és a romantika által az olaszokról kialakított kép mélyen meggyökerezett és tovább él.

Sok országban úgy látják, hogy az olasz nyelv terjesztésében akkor várható számottevő előrelépés, ha javul az ország imázsa. Az utóbbi évtizedekben ezen a téren nagy változások történtek egyre kevesebben asszociálják az országgal kapcsolatosan a káoszt, a maffiát, a terrorizmust. (Bár az énekes madarak lelövéséről szóló rendőrségi híradások, melyeknek gyakran voltak főszereplői olasz állampolgárok, szintén nem tekinthetők a témánk szempontjából pozitív momentumnak).

Az imázs javítása olyan feladat, ami jórészt kívül esik az iskola hatókörén. A társadalomban élő sztereotípiák megváltoztatására csak hosszú távon, az intézmények széleskörű összefogásával van esély. Sok esetben azonban az tapasztalható, hogy akik olyan helyzetben vannak, hogy ezért tehetnének valamit, olyan körökben mozognak, ahol ezt a problémát nem érzékelik. Eleve adottnak tekintik, hogy Olaszországhoz csak pozitívan lehet viszonyulni. Sok friss diplomás tapasztalja meg aztán, iskolai munkája során mindennek az ellenkezőjét. Ez azonban már egy másik írás témája lehetne...

Irodalom

- BERZEVICZY A. (é. n.): Magyar utazók Olaszországban a múlt század első felében. Lampel, Budapest, 51 p.
- CANNOVA-MONDAVIO (1994): Indagine sulle motivazioni allo studio dell'italiano svolta presso il Dipartimento di Italianistica dell'Università ELTE di Budapest, In: Nuova Corvina, N.2. pp. 62-93.
- HERNÁDI M. (1976): Közhelyszótár, Budapest, Gondolat Kiadó, 439 p.
- KÁSZONYI A. (1990): Velencei utazás. In: Magyar utazási irodalom a 15-18. században, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1013 p.
- NAGY J. (1902): Olaszországi esték, kézirat, Széchenyi Könyvtár, 234 p.
- RÁDL Ö. (1872): Egy tél Olaszországban, Nagyvárad, 378 p.
- SÁNDOR I. (1990): Egy külföldi utazó, In: Magyar utazási irodalom a 15-18. században, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, pp. 802-810
- SENNYEI L. (1990): Római utazások In: Magyar utazási irodalom a 15-18. században. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, pp. 521-561.
- SKARICA M. (1990): Itáliában. In: Magyar utazási irodalom a 15-18. században. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, pp. 244-246.
- SZÉKELY É. (szerk.) (1977): Itália farmerban. Budapest, Kozmosz Könyvek, 292 p.
- TELEKI ZAKARIÁS S. (1909): Barangolások Olaszországban. Kassa, 326 p.
- TOLNAI G. (1965): Itália dicsérete. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 223 p.
- VÁNDOR GY. (1933): Olaszország és a magyar Romantika. Pécs, Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, 105 p.
- WIESINGER I. (1903): Útleírás, Sümeg, Horvát Gábor könyvnyomdája, 123 p.
- ZÁDORI J. (1867): Útvázlatok Olaszországból. Eger, Lyceum Nyomda, 214 p.

Kivonják a spanyol katonákat Koszovóból

Tízévi szolgálat után kivonják a 632 fős spanyol kontingent Koszovóból. A katonák fokozatos kivonására még a nyár vége előtt sor kerül. Tíz év alatt több mint 22 ezer spanyol katona fordult meg "koszovói földön", 52 ezer járőrözést hajtott végre, nagy mennyiségű aknát szedett fel, és rengeteg segílyt osztott szét a lakosságnak.

A NATO bírálattal fogadta a bejelentést: "A koszovói NATO-erők (KFOR) létszámában és szerkezetében minden változás szövetséges döntést igényel... amikor egyetértés van abban, hogy megteremtődtek ehhez a politikai és biztonsági feltételek Koszovóban, és ez a pillanat még nem jött el" - mondta Jaap de Hoop Scheffer NATO-főtitkár.

A szóvivője útján nyilatkozó politikus hozzátette, hogy a spanyol katonák távozása ellenére a szövetséges misszió "teljes mértékben képes lesz ellátni az összes feladatát" Koszovóban.

K. A.

Földrengés Olaszországban

Több, mint ezren megsérültek - közülük 179-en súlyosan - és 289-en veszítették életüket az április 9-ei olaszországi földrengésben. A rengés Rómától 95 km-re, Abruzzo tartományban történt, melynek centruma L'Aquila közelében volt. A földrengés a Corriere szerint a Richter-skála szerinti 5,8 erősségű volt, az Amerikai Földtani Intézet azonban 6,3-as rengést jelentett. A rengésben a BBC szerint 40-50 ezren, a Repubblica szerint százezren váltak hajléktalanná. A hétfői földrengést több utórengés követte, ezek közül az eddigi legnagyobb, 4,8-es erősségű kedden este rázta meg Abruzzot. Április 10-ét nemzeti gyásznapra nyilvánította az olasz állam, az áldozatok többségét ezen a napon közösen helyezték végső nyugalomra.

K. A.

Választások Törökországban

Az előrejelzéseknek megfelelően, a március utolsó vasárnapján megtartott választásokon a kormányzó Igazság és Fejlődés Pártja (AKP) diadalmaskodott, ugyanakkor a kormánypárt szavazóinak jó részét elvesztette a legutóbbi voksolás óta. A korábbi 47 %-ról 39 %-ra esett a támogatottsága. Elemzők szerint a kormányzó párt népszerűségvesztése mögött az egyre romló gazdasági teljesítmény és a növekvő munkanélküliség áll.

Az Erdoğan miniszterelnök pártja nem tudta megnyerni Diyarbakir városát, ami a dél-keleti - kurdok lakta - területek legnagyobb települése, de több kulcsfontosságú várost is elveszített, köztük Izmirt is.

A CHP (Köztársasági Néppárt) a szavazók 23 %-át nyerte meg, a szélsőjobboldali MHP (Nemzeti Mozgalom Pártja) 16 %-ot szerzett, míg a kurd Demokratikus Néppárt (DTP) pedig 5,3 %-ot kapott.

V. T.

**15-18 February, 2010 Mediterranean Conference for Academic Disciplines
Gozo, Malta**

Website: <http://www.internationaljournal.org/malta.html>

Contact name: Professor Joseph Bonnici, PhD

Organized by: International Journal of Arts and Sciences

Deadline for abstracts/proposals: 8 January 2010

**1-3 May, 2009 6th Global Conference: War, Virtual War and Human Security
Budapest, Hungary**

This inter-disciplinary and multi-disciplinary conference seeks to provide a forum for the examination and evaluation of the nature, purpose and experience of war, and its impacts on all aspects of security, human security and communities.

Website: <http://www.inter-disciplinary.net/ptb/wvw/wvw6/cfp.html>

Contact name: Dr. Rob Fisher

**25-28 September 2009 3rd Global Conference: Multiculturalism, Conflict and Belonging
Oxford, United Kingdom**

Website: <http://www.inter-disciplinary.net/at-the-interface/diversity-recognition/multiculturalism-conflict-and-belonging/call-f>

Contact name: Dr. Rob Fisher

This multi-disciplinary project seeks to explore the new and prominent place that the idea of culture has for the construction of identity and the implications of this for social membership in contemporary societies.

**25-27 August 2010 War and Self-Defence
Sheffield, United Kingdom**

Website: <http://www.shef.ac.uk/philosophy/staff/profiles/frowe.html>

Contact name: Helen Frowe

The conference will focus on issues in self-defence and just war theory. The keynote speakers are Frances Kamm, Jeff McMahan and David Rodin. There will be several parallel sessions for submitted papers.

Deadline for abstracts/proposals: 1st December, 2009

GOMORRA (2009)

Rendező: Matteo Garrone

A Gomorra, az olasz Matteo Garrone legújabb alkotása, mely 2008-ban elnyerte a Cannes-i filmfesztivál nagydíját, és az Európai Filmakadémia is az év legjobb európai alkotásának választotta. A film Roberto Saviano azonos című bestseller-regénye alapján készült.

Központi cselekménye a hírhedt nápolyi maffiacsoport, a Camorra tevékenkedési köré csoportosul. Szodoma és Gomorra, a két ótestamentumi város tüzesőben semmisült meg, a bűneik miatt gyúlt isteni harag söpörte el őket a föld színéről. Nápoly, mely a modern Gomorraként jelenik meg, a Camorra, azaz a nápolyi maffia központja.

A fegyverkereskedelem, az illegális szemétkerakás, a drog, a modern idők szervezett bűnözése következtében Campania óriás pénzmosodájában évente 150 milliárd euró forog körbe, melynek köszönhetően a Camorra napjainkban Európa egyik legerősebb „gazdasági vállalkozása”. A busás haszonból persze nem egyenlő mértékben jut mindenkinek, a profit döntő része a klánok birtokában marad, de az általuk működtetett legális és illegális iparágak nélkül megállna az élet az olasz délvídeken. A filmből hamar kiderül: a camorra a globalizmus, valamint a multikulturális és szabadpiaci nyitottság jegyében már egész Európát és a fél világot behálózta, és Baszkföldtől Afrikáig üzletel

droggal, fegyverrel, ruhával, cipővel, szeméttel; bármivel, ami gyors és brutálisan nagy hasznot hozhat.

A film dokumentarista jellegű, a készítők arra törekedtek, hogy minél valóságosabb legyen a történet. A rendező szavaival: "A Camorra tagjainak a hétköznapijait akartam bemutatni.... Úgy akartam megcsinálni a Gomorrá-t, mint egy dokumentumfilmet vagy háborús tudósítást. Természetesen a film egy színészekkel létrehozott rekonstrukció, de azt akartam, hogy a közönség elfelejtse, hogy egy filmes stáb áll a kamera mögött."

A történet nem fikció, az író a Camorrába ténylegesen beépülve szerzett tapasztalatokat a szervezet működéséről, mely olyan jól sikerült, hogy a szerző felkerült a maffia halállistájára, és azóta is testőrök őrzik.

Kurilla Annamária